

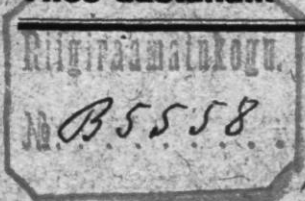
EESTI MAJANDUS

MAJANDUSE JA STATISTIKA AJAKIRI

Viles aastakäik

Jaauuar 1926

Nr. 1

~~Sf. 1457~~

SISU:

Lugejatele

A. Kink: Riigietteuötete põhimäärused

V.: Riigietteuötete korraldamisest

Riigiasutuste uus kassakord teoorias ja
praktikas

H. N-m-k: Soome rahareform

A. Gutman: Kaubalaevastik ja laevandus-
poliitika meil ja mujal

Prof. Kurtschinsky: Zur Frage der Geldre-
form in Estland

Ringuaade.

Vastutav toimetaja: N. Kõstner.

Väljaandja: Eesti Majanduspoliitiline Selts Tallinnas.

Eesti Tarvitajate Keskühisus

E. T. K.

Asutatud 1917. aastal.

PEAKONTOR: Tallinnas, Lai tän. 39/41,
omas uues majas.

Oma posti-telegraafi agentuur ja telefoni keskaam
„Eteka“.

Telegrammid: ESTOKO.

Harukontorid: Kuresaares, Viljandis,
Rakveres, Tartus, Narvas, Valgas ja
Petsris.

**Suurem kaubandusline ette-
võte Eestis.**

Tarvitajate- ja majandusühingute suursisseostu ja
nõuande keskkohht.

Liikmeks 277 ühingu.

**Omakapitali üle 30 mil-
joni marga.**

Läbimüük 1925. aastal ligi 1½ miljardi marka.

PE $\frac{B}{403}$

EESTI MAJANDUS

MAJANDUSE JA STATISTIKA AJAKIRI

Vastutav toimetaja: N. Kõstner. Väljaandja: Eesti Majanduspoliitiline Selts.
Toimetus ja talitus: Tallinn, Pikk tänav 40. Telefon 29-39.
Tellimise hind: aastas 500 mk., poolaastas 260 mk., väljamaale kahekordne.

8. köide

Jaanuar 1926

Nr. 1

Lugejatele

Käesoleva numbriga algab „Eesti Majandus“ oma viiendat aastakäiku. Olles seni ainsaks üldmajanduslikeks ajakirjaks, on „Eesti Majandus“ püüdnud kõike neid ülesandeid jõudumööda täita, mis mujal ilmas harilikult mitmete erajakirjade vahel jaotatud on. Ta oli informatsioonileheks, majanduspoliitiliste küsimuste arutamise foorumiks ja püüdis omast napist ruumist osa eraldada ka puht-teoreetiliste küsimuste jaoks.

Kaubandus-Tööstuskoja tegevusse astumisega läheb osa neist ülesannetest, ja esimeses järjekorras informatsioon, uuele Kaubandus-Tööstuskoja poolt ellukutsutud ajakirjale üle. „Eesti Majanduse“ ülesanded jäävad sellega kitsamaks, kuid need ülesanded on selleks küllalt suured, et ajakirja edasiolemist õigustada. Kui hästi toimetatud ja põhjalik ka uus Kaubandus-Tööstuskoja ajakiri ei ole, jääb ta ikkagi ainult teatud kutse-huvide õigustatud esitajaks, kuna majanduslike küsimuste erapooletu valgustamine ja uurimine kunagi tema ülesannete hulka kuuluda ei saa. Just seda viimast ülesannet tahab „Eesti Majandus“ tulevikus esimeses järjekorras täita.

Ühes informatsiooni osa väljalangemisega meie ajakirjas ei ole temal enam tarvidust iganädalaseks ilmumiseks. Sellepärast hakkab käesolevast numbrist peale „Eesti Majandus“ ilmuma üks kord kuus, kuid suurendatud kujul, mis võimaldab pikemate ja põhjalikumate artiklite avaldamist.

Jääme lootma, et meie senised lugejad ajakirja ka tema uuel kujul endiselt toetavad ja temale uusi lugejaid ja sõpru juure aitavad koguda.

Eesti Majanduspoliitilise Seltsi Juhatuseks.

Riigiettevõtete põhimäärused.

A. Kfak.

„Eesti Majanduses“ Nr. 51/52 on V. poolt pikemalt sõna võetud riigiettevõtete põhimääruste üle, näidates, missugustel alustel tuleks riigi tööstuslike ettevõtete põhimäärused välja töötada, et nad oleks elunõuetele vastavad ja riigitööstused eratööstusi ära ei lüüaks.

Osa nimetatud artiklis toodud arvamisi on täiesti põhjendatud, kuid teises osas on asjast kaugemal seismise pärast nii mõnigi eksitus, mille õiendamine asjale kasuks on.

Riigitööstus mängib Eestis väga tähtsat osa. Juba põhikapitali suurus on küllalt domineeriv. Temasse mahutatud kapital on:

riigi põlevkivitööstus . . .	Mk. 250.000.000
riigi turbatööstus . . .	„ 300.000.000
riigi metsatööstus . . .	„ 100.000.000
riigi trükikoda . . .	„ 100.000.000
	<hr/>
	Emk. 750.000.000

Kui siia veel juure arvata sadama tehased, kellele operatsiooni kapitaliks on määratud 70.000.000 mk. ning endise admiraliteedi varandused looduslikud, raudtee tehased, arsenaal, laevasõiduamet jne. siis ulatab üldsumma küll 2 miljardi margani. Ka riigi majandusliku elu mõnes osas on riigitööstusel domineeriv tähtsus. Kõrvale jättes raudtee tehased, arsenaali ja sadama tehased, kes sellekohaste ministriumide ja riigiettevõtete juures abitöökodadena esinevad: — arsenaal kaitseministeeriumi sõjariistade valmistajana, raudtee tehased — riigi raudtee veereva koosseisu remonteerimiseks, sadama tehased — riigi ujuvate abinõude remonteerimiseks, — on praegu kodumaal tootatud kütteenite turul kaugelt suurem osa turgu riigiettevõtete käes. Põlevkivitööstuses teeb eratööstus praegu veel esimesi katseid, aga peavarustajaks nimetatud kütteenitega on riigi põlevkivitööstus, kes 1925. a. jooksul võttis välja ligi 15.000.000 puuda põlevkivi, kuna kõik erakontsessioonärid andsid kokku kolme miljoni puuda ümber. Turbatööstuses on seisukord raskem, sest meie niiske kliima teeb sellele tööstusharule suuri takistusi. Eraturbatööstused on pea kõik jäänud maksujõuetuks ja kui nendest keegi veel midagi teeb, siis ainult Eesti Panga arvel. Elujõuliseks on jäänud ainult riigi turbatööstus, kelle produktsioon läinud aastal oli umbes 15.000 k. s.

turvast, ning vangimajade peavalitsuse tööstus Harkus, kuna eraettevõtete ja omavalitsuste toodang kokku üle 4000 k. s. ei ulatanud. Takistavaks asjaoluks on siin kõrge raha protsent, missugust turbatööstus ka normaal ajal kunagi pole välja kannatanud, ja üldine kivisüte üleproduktatsioon ilmaturul ning selle hinna kunstlik allasurumine, mis ka meie küteturu peale tugevasti oma mõju avaldab.

Riigi metsatööstus töötab aastas üles üldisest raielangist, mille suurus umbes 8000 tiinu, ümmarguselt 2500 tiinu, millest saadakse küttepuid 40.000–50.000 k. s. Sellest väljamineks peaks riigi metsadest raiutud küttepuude hulk aastas 145.000 k. s. ümber olema. Selle hulka ei ole arvatud talude ja asunikude kruntidelt raiutud mets, kuid viimane läheb suuremalt osalt koduseks tarvituseks.

Kokkuvõttes on puude peale ümberarvatult kütteväärtuse, mitte hinna, vahekord riigi- ja eratööstuse vahel järgmine:

	Riigitööstus k. s.	Eratööstus k. s.
põlevkivi	75.000	15.000
turvas	18.000	4.800
puu	45.000	100.000
Summa	138.000	119.800

Sellest järgneb, et eratööstus on oma tähelepanu rohkem metsatööstuse peale pööranud, mis nii suuri kapitale ei vaja ja sellega vähematele ettevõtjatele jõukohane on, kuna põlevkivi- ja turbatööstuses riigi- ja eratööstuste vahekord on umbes 5:1. Era metsatööstuse juures tuleb arvesse võtta, et suur osa nimetatud 100.000 k. s. põletispuudest saavad kohapealsete elanikkude poolt oma tarvituseks üles töötatud ja ära tarvitatud.

Tõuseb küsimus, mis ergutas riiki kütte tootmise asjas nii suurt ettevõtlikkust üles näitama. Põhjusi oli mitu. Esimeseks ja peatõukejõuks oli küttekriis, mis ilmasõja lõpuks ja vabadussõja kestel üle ilma oma teravuse haripunktile tõusis. Ei saadud enam küsida, mis kütteinine maksab, vaid teda pidi iga hinna eest saadama frondi varustamiseks. Sellest ajast on pärit igasugused „Osotopid“ ja nende järeltulija kütteinete keskkomitee. Siis sai ka alus pandud meie põlevkivitööstusele, esiteks Vene valitsuse poolt, mille algatuse pärast Eesti riik üle võttis. Ka turbatööstuse algus küünib selle ajasse. Sõja ajal hakkasid kütteinete keskkomitee ja raudteevalitsus turvast valmistama õige mitmel pool, küll käsitsi, küll masinatega, ära kasutades peaaesjalikult võõrandatud mõisate endisi turbatööstusi. Nüüdne

riigi turbatööstus sai need tööstused päranduseks ja ta ei ole ühtegi uut juure soetanud, küll aga õige paljud neist likvideerinud. Uus on ainult Ellamaa jõujaam, mis turbatööstusse mahutatud kapitali päästjaks osutus. Ka riigi metsatööstust ei ole Eesti riik ise asutanud, vaid on seda pärandanud ühes metsade riigistamisega. Enne sõda oli pea igal mõisal oma saeveski ja sõja ajal siginesid juure riiklised ja omavalitsuse metsatööstused. Need pärandused võttis üle peaaesjalikult kütteinete keskkomitee ja ka metsade peavalitsus. Esimese likvideerimisega läksid kõik metsatööstused üle viimasele, ehk õigem, viimase metsatööstuse osakonnale, kes läinud detsembris sai omale seadusliku aluse riigi metsatööstuse nime all.

Nii siis ei ole nimetatud artiklis ettefoodud kolmest põhjusest ükski Eesti riigitööstuste tekkimises süüdi, vaid peapõhjuseks on ajalooline pärandus ja teiseks põhimõte: kui riik soovib mingisugust uut tööstusharu luua (põlevkivi õlitööstus, turba elektrijaamad j. n. e.), lugesed seda riikliseks vajaduseks, ja erakapital seda riisiko kartusel ette ei võta, siis tuleb riigil enesel tööle hakata ehk eraettevõtjale toetust maksta. Eesti riik on kõiki ülaltoodud põhimõtteid teostada püüdnud; ta on senini pärandatud tööstusi katsunud korraldada, nendele ajakohasemaid põhikirju andes ja põhikapitalide suurendamisega neid elustada ja suurendada, et sissemahutatud kapital viljakalt võiks töötada. Ta on ka erakütteinetetööstusi Eesti Panga ehk riigikassa kaudu määratud summadega toetanud, mis väga kergesti juuremaksuks võib kujuneda (Ulila, Lehtse turbatööstus, Vanamõisa kaevandus, mõned metsatööstused jne.) aga kahjuks on nendega senini vähem õnne olnud kui otsekoheste riigitööstustega.

Välisriikides, Venemaast rääkimata, on sõja ajal riigid jõu- ja küttestööstuse alal ise suurelt tegutsema hakanud. Näituseks on Rootsis ülemaaline jõuvarustus ehk elektriseerimine pea tervelt riigi käes, nõnda ka Baieris, osalt Šveitsis, Austrias j. n. e. Ka Soome rühub sinna poole Imatra kose väljaehitamisega. Ei ole esimene kord, kus Inglismaal õige tõsiselt kõneldakse kivisõe kaevanduste natsionaliseerimisest. Seekord küll nii kaugele ei mindud, kuid praegu maksab riik tööta tööliste krediidist kaevandustele määratud summad juure.

Kui vaadelda, kuidas Lääne Euroopas on riigid juuriidiliselt sarnaseid riigi tööstuslisi ettevõtteid organiseerinud, siis on siin käidud kahe põhimõtte järele:

1. Riigitööstus ehk jõu ettevõtte tegutseb ehk küll eriseaduse alusel, kuid enam-vähem eelarve korras, kusjuures kasud ja kahjud

jäävad otsekohe riigi kanda. Siis ei ole ka maksustamisel mõtet. Ettevõtte saab kõik kapitali riigilt. Eralaenude tegemise õigust ei ole. Põhikiri antakse eriseadusega. Sellel alusel töötavad Rootsis Koskede valitsus j. t.

2. Ettevõtte tegutseb täiesti eraalusel. Sellel juhtumisel on ettevõtte põhikiri täiesti sarnane hariliku aktsiaseltsi põhikirjale ja registreeritakse üldises korras kohtus, ainult riigi käes on kõik aktsiad ja muidugi kui aktsiate omanik valib ta juhatuse, nõukogu ja revisjoni komisjoni. Osa aktsiaid võib ka omavalitsuse asutuste ehk erakätes olla; siis on tegemist segaseltsiga. Muidugi maksab siis sarnane selts ka riigi ja teised maksud. Seadusega otsustatakse ainult sarnase seltsi asutamise ja aktsiate omandamise küsimus. Sarnaselt on konstrueeritud Saksamaa veejõu kasutamise ettevõtted: Walchenseewerk, Mittlere Isarwerke, Bayernwerk, Innwerke j. n. e.

Meil senini maksmapandud riigiettevõtete põhimäärused ei vasta puhtal kujul kummagile ülaltoodud tüübile, vaid on mõlemate segu. On tahetud nõnda nimetatud „eraalusele“ üle minna, kuid ei ole julgust olnud täit sammu astuda, mis on seletatav meie noorusega.

Mõlemal kujul asutatud riigiettevõtted on põhikapitali tagasi-maksust vabad; teisiti ei saagi olla, sest ei ole võimalik põhikapitali-ehk aktsiakapitali enne seltsi likvideerimist ettevõttest välja võtta. Ükski aktsiaselts pole kohustatud oma aktsiaid enne likvideerimist välja ostma, neid võib ainult edasi müüa. Aktsia omanik ehk riik saab ainult tulu ehk dividendi. Nähtavasti on meie ebaõiged Eesti olud nimetatud artikli autori mõistet obligatsiooni laenust, amortisatsioonist ja aktsiakapitalist segi paisanud. Meil kahjuks asutatakse ettevõtteid ainult panga laenuga ja sellepärast on koguni mõnedes vastutavates ringkondades arvamane tekkinud, et ettevõtte põhikapital peab kindla aja jooksul ühes protsentidega tagasi maksetud saama. Küll peab ettevõtte iga aasta kustutatud (amortiseeritud) saama, aga see kapital jääb aktsiaseltsi enese käsutusse. Kui eraettevõtted teisiti talitavad, nagu nimetatud artikli autor arvab, siis ei ole see õige ja vale põhimõtetele ei saa ühtegi tervet tööstust rajada, nagu meie Eesti kurb kogemus seda näitab. Teine asi on obligatsiooni laenuga, mis teatava aja jooksul ja teataval tingimistel ära kustutakse ja mille eest kindlat protsenti maksetakse.

Palju on räägitud sellest, et riigiettevõtted peavad niisama avalikkude maksude alla käima nagu aktsiaseltsidki. Väljamineks ülaltoodud põhimõtetest on selge, et esimest tüüpi riigiettevõtte juures,

mis enam-vähem elarve korras töötavad ja teatavaid valitsuse poolt pealepandavaid majanduspoliitilisi eriülesandeid täidavad, kas kütte hinna reguleerimiseks, odava jõuga varustamiseks j. n. e., ei ole maksumisel ühtegi mõtet, vaid see on ainult lisa raamatupidamise kulu. Küll peavad teist tüüpi ettevõtted, kes puht eraaktsiaseltside alusel töötavad, kõik maksud maksma, sest nad tegutsevad vabal käel ühel alusel eraettevõtetega. Peale selle on senini meil maksvad erilised tingimised, mis riigiettevõtete maksumist võrreldes eraettevõtetega õiglusetuks teevad. Meie kõige rängem tööstuse maks on kapitalimaks, nimelt 2% põhikapitalist. Kõikide riigiettevõtete põhikapitalid on nüüd sisse maksetud ehk varanduste ümberhindamise teel saadud praegustes markades, kuna kaugelt suurema osa eraettevõtete põhikapitalid on saadud ümberarvamise teel 1 kuldrubla 1 Eesti mark. Sellega oleks kapitalimaks riigitööstusel ümmarguselt 133 korda suurem. Peale selle on aktsiaseltside kapitalidest ainult üks osa aktsiakapitali nime all, mis maksumise alla käib, kuna laenuid sellest on vabad. Riigitööstusel on laenusid võrdlemisi vähe. Mis puutub teistesse maksudesse, siis tuleb mees pidada, et riigiettevõtted pennigi oma kasudest ja sissetulekutest peita ei saa, aga kuidas sünnib hariliku aktsiiselti bilansi kokkuseadmine, seda teavad küll kõige paremini nende seltside direktorid ise. Nendel põhjustel seaks praeguste seaduste juures riigiettevõtete maksumine neid mitu korda raskemasse seisukorda eraettevõtetest.

Kogukonna maksude alla käivad riigiettevõtted ka praeguste põhimääruste alusel, nõnda et see on h. V. eksitus ja sellest ei maksa pikemalt rääkida. Ka ei ole õige, et riigiettevõtted oleks Eesti Panga laenude suhtes eesõigustatud seisukorras. Ümberpöörduvalt kitsendab Eesti Pank nende krediiti viimase võimaluseni. Näituseks, on Eesti Pangas riigi turbatööstuse kontokorrent arve 300 milj. mk. põhikapitali juures ainult 2.300.000 mk., riigi põlevkivitööstusel on küll suurem arve kuid siiski mitte üle 25% põhikapitalist, kuna eratööstuse võlad samas „Eesti Majanduse“ numbris äratoodud kokkuvõttes umbes kolm korda põhikapitalist suuremad on.

Tahaks veel paar sõna ütelda juhatusest ja nõukogust.

Palju on piiksid murtud selle üle, kas riigiettevõtetes etteotsa seada üks direktor või 3 direktori. Hääled lähevad meil pea pooleks, vahel võidab üks vaade, vahel teine. Ka tegelikus elus leiame mõlemaid süsteeme. Minu arvates ei ole sellel küsimusel olulist tähtsust, kõik ripub ära juhatuse organisatsioonist, tööjaotusest ja isikutest. Kui juhatuse liikmed ainult direktorite osa etendavad ja tege-

likku musta tööd ei tee, siis muidugi on ühest direktorist küll; täidavad juhatuse liikmed ka osakondade juhatajate kohustusi, kusjuures töö direktorite vahel täpselt jaotatud, siis ei too mitme täievolitustega ja vastutusega isiku ettevõtte eesotsas seismine sellele mitte kahju, vaid ennem kasu. Ripub palju ka ära isikutest enestest, nende organiseerimisvõimest, taktitundest j. n. e.. Kolme direktori süsteemi juures on nõukogul võimalus tööstusest täpsemat pilti saada, kuid juhatajate omavahelised püsivad lahkkelid võivad tööstusele saatuslikuks saada. Laialdase detsentralisatsiooni juures saab tööga üks direktor toime, tsentralisatsioon nõuab keskaigas rohkem vastutavat tööjõudu mitme juhataja näol. Elu on näidanud, et need mõtted õiged on; riigi põlevkivitööstuse juhatuses, kus detsentralisatsioon on äärmuseni viidud, nõnda, et Tallinnas asub õigust ütelda ainult põlevkivi müügi ja propaganda büroo, on kuulda alaline kaebus direktorite rohkuse üle, kuna riigi turbatööstuses tsentralisatsiooni süsteemi juures seda tunda ei ole. Riigikogu enamus hoiab ühe direktori süsteemi poole peaaesjalikult vastutuse mõttes, sest kollegiaalses juhatuses ei ole ühte isikut, keda otsekohe saaks vastutavaks teha asja juhtimise eest.

Härra V. ettepanek ühist nõukogu asutada kõigi kolme kütteinete alal tegutseva riigitööstusele ei ole uus. See oleks midagi „Glavtop'i“ sarnast, kus üleriiklikud küttevarustuse küsimused saaks lahendatud ja igale ettevõttele antud „narjäd“ produktsiooni suuruse kohta. See mõte oli esimeses riigitööstuste seaduse eelnõus, mis 1920. a. kaubandus-tööstusministeeriumis välja töötati, läbi viidud. Kuid pärast loobuti sellest mõttest juba sellepärast, et kõikide nimetatud riigiettevõtete põhikirjad ei tulnud Riigikogus ühel ajal harutu- sele, mispärast ei saadud ka niisugust nõukogu luua, mis kõikidele kohustav. Teiseks põhjuseks oli arvamine, et sarnane nõukogu jääks liiga üleüldiseks ja ei suudaks üksikutesse tööstustesse süveneda ega tarvilist järeelvalvet teostada. Üksik, alaliselt teenistusesolev nõukogu esimees ei tooks asjale parandust, sest siis saaks tegelikult üksteise peale seatud kaks juhatajat, kusjuures nõukogu esimees ilma teiste liikmeteta tähtsaid nõukogule alluvaid asju siiski otsustada ei saaks.

Nüüd, kus kütтетurg meil kui ka terves ilmas küllastatud, peaks riigi põlevkivi-, turba- ja metsatööstuste tegevus kokkukõlastatud saama, et mitte ilmaaegu riigi raha puude, turba või põlevkivi alla seisma panna, sellega riigile suuri kahjusid sünnitades. Selleks ei ole tarvis ühist nõukogu, kes aasta läbi tegutseks, vaid selle töö peaks ära tegema Vabariigi valitsuse komisjon, kes iga aasta nimetatud ette-

võtete eelarveid läbi vaatab. Selles komisjonis peaks kõik eelarved ühel ajal läbi vaadatud saama ja temal peaks ka õigused olema korraldada vähemalt riigiasutuste tarvis väljast sisseveetava kivisõe tarvituse normi. Sarnane äärmiselt rahvamajandusliselt pillav seisukord, mis praegu valitseb, kus omad puud ja turvas, mille sisse kümned ja sajad miljonid maetud, metsa kõdunema jäävad, ja või, liha ja munade eest lunastatud kivisüte tarvitamine ka koduseks kütteks hiigla sammudega edeneb, ei või meie marka uue kuristiku äärele viimata jätta. On süte riigid siia korraldava käega juure asunud, kas või süte väljaveo preemiade maksmise näol, ei tohiks meie valitsus külmaks pealtvaatajaks jääda, kui ta ei taha juba nii kui nii halval väliskaubanduse bilansil jalad alt ära lüüa lasta.

Riigitööstustel on juba lapseaastad seljataga, on siin ja seal vigu tehtud ja neid parandatud, kuid nad on siiski juba nüüd enam elujulistena välja kujunenud, kui suurem osa meie eratööstusi, kes ägavad turu ja krediidi puuduse all. Arvustatud on neid ägedalt, palju ägedamalt kui see vastab kahjude proportsioonile, arvesse võttes eratööstuste laenusid Eesti Pängast, kuhu nii mitmed sajad välja-laenatud miljonid vist millalgi ehk vähemalt niipea, kahjuks, tagasi ei tule.

Meie maa on kapitalivaene ja sellepärast peaks iga kapitali koondusega — tööstusega —, mis töölistele leiba annab, äärmiselt hoolitsevalt ümber käima. On tarvis tööstuse maksustamist ja üldiseid seadusi elunõuete kohaselt korraldada, et mitte kuldmine muneja kana ära tapetud ei saaks. Selles mõttes on ka riigitööstuste organiseerimine, nendele otstarbekohaste põhimääruste andmisega, tähtis. Oleks soovitatav, et meie Riigikogu kord julge sammu astuks ja meil Saksamaa eeskujul terves ilmas tunnustatud aktsiaseltsi korralduse ka riigitööstuses maksma paneks. Siis jääks muuseas riigikontrollil kui ka tööstuste juhatusel palju vaeva ja ametiasutuste vahelist paberi kulutust pennide pärast kiskumise peale ära. On siis see loov ehk kasulik töö, kui mitme suure ametiasutuse osakonnad kuude kaupa kirjutavad vastamisi akte, õiendusi ja vastusi mõnekümne margalise tempeltrahvi, ehk magamisvaguni pesu pärast, kui samal ajal võib juhatus saamatu, aga igapidi seaduslikkude müügi ehk ostu operatsioonide tõttu ettevõttele miljonilisi kahjusid ehk kasusid sünnitada? Siis ei ole riigikontrollil midagi ütelda, ehk ta on tagant järele resoneerimiseks tark nagu ikka.

Seadus, kui hea ta ka ei oleks, nagu iga vorm, on surnud ja teda elustab loov inimene. Viimane annab lõpuliku sisu ja kuju ette-

võtte juhtimisele. Ei või siin ühe mjandusliselt äärmiselt kahjuliku viimase aja nähtuse peale tähelepanu pööramata jätta, nimelt tendentsi peale ka riiklisi ettevõtteid nii tööstuslisi kui rahalisi hakata erakondade kaudu juhtima. Kõigil on veel meeles Eesti Panga juhatuse liigete valimise lugu. Praegu on käimas erakondade heitlus kahe suurema riigiettevõtte seniste juhtide ümber. Kuhu meie sellel teel jõuame? Selles suhtes oleme meie enamlastest ette jõudnud. Seal nimetati tegelikuks vabriku juhiks ikka „spets“ ja temale kontrolliks partei komissar. Meil aga vaadatakse Riigikogu, kui mingisuguse majandusliste, sotsiaalsete, tehniliste ja igasuguste teiste teaduste akadeemia peale ja kes seal kolm eelarvet läbi on harutanud, loeb ennast eriteadlaseks igal alal ja kõlbulikuks iga direktori koha peale. Arvesse võttes meie põhiseaduse puudust selles suhtes, et meil ei ole riigi nõukogu kuhu võiks paigutada väljateeninud poliitikategelasi pensioni peale, on äge võitlus käimas olemasolevate vähese arvu riigiettevõtete direktorite kohtade pärast. See võitlus töötab veel ägedamaks välja kujuneda, sest provintsist tulnud poliitikategelane ei soovi sinna 3 aasta pärast mustatööle tagasi minna. See isikute küsimus võib saada vahest ehk saatuslikumaks meie riigiettevõtetele, kui mõned põhikirja puudused.

Riigiettevõtete korraldamisest.

(Mõned märkused h-ra A. Kink'i artikli puhul (*).

V.

Lugedes mainitud artiklit, mis on kirjutatud vastuväitena „Eesti Majanduses“ Nr. 51/52 ilmunud artiklile: „Riigiettevõtete eraalusele üleviimise põhijooned,“ saab mulje, et härra A. Kink mitte just väga sügavate põhimõtteliste lahkuminekute pärast sulge kätte ei ole võtnud, vaid et rohkem juhust tarvitanud südame pealt kõik välja ütelda, mis teda ja paljuid teisi Eesti kodanikke on rõhunud. Ja just selles ongi härra A. Kinki artikli kõige suurem väärtus, kuna seal vabalt ja otsekoheselt räägitakse sellest paisest, mille olemasolu halvab meie riiklist elu ja millest avalikult rääkimine võib autorile koguni pahanudusi sünnitada.

Selgitame siis nüüd neid lahkuminekuid mainitud kahes artiklis:

*) Et küsimus võrdlemisi kiire iseloomuga, andis toimetusele veel käesolevas numbris V-le võimaluse A. Kink'ile vastamiseks.

1) Riigiettevõtted võivad tekkida alguses ühel ja pärast edasi tegutseda teisel põhjusel, sest ainult „ajaloolisel“ põhjusel lasta edasi tegutseda ettevõtteid, kui nad riigile enam kasulikud ei ole, on ju mõttetu. Nii tekkis sõjaajal kütteenete keskkomitee samal alusel, mil tegutsesid praegu näiteks kõik sõjaväe asutused ja ettevõtted, vaatamata kasulikkuse peale, vaid väljamineks ainult riiklisest tarvidusest. Rahuajal pidi kütteenete keskkomitee funktsioonid viidama niisugusele alusele, mis võimaldaks vabalt võistelda eraettevõtetega; kui riik selle juures veel sajad miljonid raha juure lisab ilma protsendita, siis ei ole ju ime, kui eraettevõtted kängu jäävad, kuna nad sunnitud on lühiajaliste laenude eest kõrgeid %/% maksma ja sealjuures veel laenu ära tasuma. Et aga „meil, kui ka terves ilmas, küttureg küllastatud on“, siis ei oleks ju tarvis riigil oma ettevõtetele, kes kütteeneid muretsevad erisoodustusi võimaldada, mida eraettevõtetele ei ole. Kui arvesse võtta erisoodustusi, mis on antud riigiettevõtetele ja nende privilegieeritud seisukohta võrrelda eraettevõtetega, siis peaks küll vahest enneaegseks pidama arvamist, nagu oleks tõelikult riigiettevõtted elujõulisemad kui eraettevõtted; nende ridade kirjutaja ei taha sellega sugugi hukka mõista riigiettevõtteid, vaid ta usub kindlasti sellesse, et riigiettevõtted korraliku juhtimise ja organisatsiooni juures võivad kindlasti võistelda eraettevõtetega, töötades nendega ühesugustel alustel; viimasel juhtumisel jääks need alalised häbistavad etteheited ära, nagu kardaks riigitööstus võistlust, ja sellepärast nõuab omale seadusega kindlustatud eesõigusi.

2. Kui riigiettevõtted, kes küttematerjali muretsevad, viia täitsa eraalusele üle, siis töötaks nad nagu aktsiaselts, kelle aktsiad oleks kõik riigi käes; viimasel juhtumisel oleks ka kõik selge ja kaoks ka arusaamatused riigikontrolliga peaaegu täielikult, kuna riigikontroll ka praegusel põhimäärustega ettenähtud kujul mainitud ettevõtete asjaajamist pea sugugi ei takista. Kui peetakse praegu veel sulesõda riigikontrolliga, siis sünnib see peaaesjalikult vanade asjade pärast.

3. Põhikapitali tagasimaksmisest ei räägita sõnagi artiklis „Riigiettevõtete eraalusele üleviimise põhijooned“, viimase artikli autor ei pea sugugi võimalikuks, et peale varanduse amortiseerimise ka sissemahutatud kapital aja jooksul tagasi maksetakse, kuid ta pooldab, et riigiettevõttesse mahutatud kapital peab vähemalt 6% kasu andma järgmistel põhjustel:

a) Rahva raha, mis vaevaga saadud, ei tohi mitte ilma kasuta ära tarvitatud saada ühes ettevõttes, kui ta ei või vabalt

võistelda eraettevõttega ja kui ta ei täida hädatarvilisi riiklisi ülesandeid.

- b) Tõsi, et aktsionär ei saa mitte %%, vaid dividendi, kuid kui see dividend krooniliselt väike on, nii et ta vähem tulukas on kui hariliku jooksva arve % pangas, siis püüab iga aktsionär niisugustest aktsiatest lahti saada, kui lootust paremuse peale ei ole. Olgugi, et aktsionär ainult dividendi saab, aga sellejuures on kõik tema kalkulasioonid arvestatud ikka teatud %-ga, mis aga palju suurem on kui harilik panga %.

4. Maksustamine peab ikka ühesugune olema eraettevõtetega põhjustel, mis on ette toodud V. artiklis; need põhjused aga, mis h-ra A. Kink ette toob ja mis riigiettevõtete maksustamist võrreldes eraettevõtetega õiglustaks teevad, ei peaks mitte küllalt mõjuvad olema järgmistel põhjustel:

- a) Tõsi, et enne sõda asutatud aktsiaseltside põhikapital rubla-des on ümber arvestatud väljamõnnes, et 1 rubla=1 Emk.; kuid ettevõtted, kes küttematerjali muretsevad, on enamasti kõik Eesti ajal tekkinud, ja seega ühesugustes oludes kapitali maksustamise suhtes.
- b) Et eraettevõtted mõistavad oma puhastikasu bilansis märksa varjata, ei või ju põhjust anda riigile oma ettevõtteid, kes eraalusel töötavad puhtikasu maksust vabastada ainult sellepärast, et maksuinspektoritel raske on eraettevõtete puhastikasu õiglaselt kindlaks teha, sest see oleks siis ju omale vaesuse tunnistuse väljaandmine.

Mis puutub aga kogukonna maksudesse, siis ei ole „Eesti Majanduses“ nr. 51/52 ilmunud artikli autor V. mitte ütelnud, et eraalusele üleviidud ettevõtted ei käi kogukonna maksu alla, vaid ümberpöörduvalt, ta kriipsutab seda koguni alla, kuid toonitab sedasama praegugi, nimelt, et kogukonna maksudes püütakse riigiettevõtteid valitsuse toetusel eesõigustatud seisukorda seada, ja see ei ole mitte eksitus, nagu seda omas artiklis h-ra A. Kink nimetab. — Nii on paljudi mida riigiettevõtete põhimäärused nõuavad, seni ainult vagadeks soovideks jäänud, kuna täitmist leiavad ainult meelepäralsed asjad, olgugi, et eraalusele üleviidud riigiettevõtted juba neljas aasta tegutsesid ja seega aega küllalt oleks jätkunud, et põhimäärustes ettetoodud nõudeid täita. Üks neist vagadest soovidest, mille täideviimise pärast küllalt on piiksid murtud, on instruksioonide andmine nõukogu poolt juhatuse liigetele.

Kui turbatööstus tegutseb täitsa vastavalt põhimääruste nõuetele, nii et mis seal öeldud, nõnda ka tegelikult sünnib, siis peab seda küll tervitama, kuid igalpool ei ole see küll kahjuks nii. — Maksustamise küsimust lõpetades loodan, et minu eelpool ettetoodud mõtetest mitte nii aru ei saadaks, nagu soovitaks ma riigiettevõteteid suure maksukoorma alla panna ja neid seega ära lämmatada; kuid just ümberpöörduvalt, minu soov oleks, et riigiettevõtted, kes töötavad eraalusel, kui ka eraettevõtted peaksid ühte moodi maksustamise alla käima, kuid see maksukoorem ei tohiks mitte nii suur olla, et ta meie tööstuse arenemisele takistuseks oleks.

5. Pean veel ühe väikse arusaamatuse peale härra A. Kinki tähelpanu juhtima; nimelt ütleb härra A. Kink omas artiklis, et eraettevõtetesse mahutatud põhikapital on ümmarguselt 133 korda, võrreldes oma praeguse väärtusega, vähem hinnatud, kui erialusel töötavatel riigiettevõtetel; kui see nii on, siis ei ole ju ime, et eraettevõtteid koormav võlg h-ra A. Kinki oletuse järele kõigest kolm korda suurem nende põhikapitalist on, sest eelmise h-ra A. Kinki oletuse põhjal peaks seda „kolme“ jagama 133 peale, et tegelikku suhet kätte saada päris põhikapitali väärtuse ja võla summa vahel; see suhe oleks siis erakapitalil $\frac{3}{133}$ ehk 2,3%; nii siis oleks võla koormatuse mõttes, kui tegelikke väärtusi arvesse võtta, turbatööstus vähe paremas seisukorras kui eratööstus, kuna võlad riigi põlevkivitööstusel kaugelt üle $\frac{1}{4}$ põhikapitalist on ja veelgi arvatavasti suurenevad sest viimases ettevõttes puudub tegevuskapital.

6. Kui on kõigiti kasulik, et riigiettevõtteid juhib 3-liikmeline juhatuse, sel tingimisel, et direktorite vahel valitsuse alad ja kohustused täpselt ära on jaotatud, siis ei peaks selle tegelikuks teostamiseks enam mingit takistust olema.

Mis puutub aga küsimusse, kas riigiettevõtte juhtimine on decentraliseeritud või tsentraliseeritud, siis seda vormi põhimäärused ette ei näe, kuid õige on, et tehniliste direktorite kiht peab koha peal olema seal, kus tööstus on, aga mitte Tallinnas, olgugi et see mõnele härrale ei meeldiks; juhatuse direktorid juhivad siis koha peal vastavalt oma erialadele tööstuse ettevõtteid, kuid on ka ühiselt juhatuse liikmed, keda tarviduse järele kokku kutsutakse juhatuse esimehe poolt kas Tallinnas ehk koha peal, et põhimõttelisi ja tähtsamaid küsimusi ära otsustada. Kui nüüd ühelt poolt ühe riigiettevõtte peadirektor käte ja jallega selle vastu on, et juhatuse liigete kohused saaksid täpselt instruksioonides kindlaks määratud, ilmaasjata kar-

tes, et tema käest sellega võim ära läheb, siis on teiselt poolt vähe naljakas kuulda, kui seesama direktor hädaldab, et tema kolleegadel on vähe tööd Tallinnas. Mis puutub taktitundesse, siis ei või seda mitte igaltühelt nõuda, kuid riigiettevõtte eesotsas seisval juhtival jõul peaks see kindlasti olema, ja kui see temal puudub, siis on see tõesti suur õnnetus tööstusele. Mis puutub sellesse, et Riigikogu näeks ühte juhatajat riigiettevõtte eesotsas vastutuse mõttes, sest kollegiaalses juhatuses ei olevat ühte isikut, keda otsekohe saaks vastutavaks teha asja juhtumise eest, siis see on muidugi õige, kui juhatuse täitsa kollegiaalselt asja ajab; kuid mispärast peab just kollegiaalset asjaajamist juhatuses ette kujutama, kui see võib ka sündida täpselt ärajaotatud kohustuste juures, kus peadirektoril võib õigus anda ka neid otsusi läbi viia, kus ta juhatuses vähemusse on jäänud, kuid sellest otsusest peab informeeritama nõukogu; niisuguse korra juures on teada kohe, kes süüdlane on ja keda siis võib vastutusele võtta; ühte direktorit aga vastutajaks teha kõige eest, on ta liialt koormamine, mis, siis kui vastutusele võtmine tuleb, temale pehmendavaks põhjuseks saaks olema, ja tegelikult ka moraalsest vastutusest vabastab, rääkimata ainelisest vastutusest, mida ülepea ei saagi olema.

7. Härra A. Kink pooldab üldist nõukogu, kuid loeb mõned halbtused selle juures ka üles, nimelt:

- a) „üldine nõukogu jääks liiga üleüldiseks ja ei suudaks süveneda, ega tarvilist järelevalvet teostada“: Minu arvates saab üldine nõukogu just rohkem süvenema asjasse, kuna temal analoogiliste küsimustega tuleb tegemist teha 2—3 korda rohkem, kui praeguse korra juures. Mis puutub aga järelevalve teostamisse, siis praegune nõukogu, kelle liikmetest ükski kindla ametiga seotud ei ole tööstusega, seda sugugi ei teosta ja vaevalt saab seda teostama ka tulevikus, kui nõukogu organisatsioon endiseks jääb. Teine asi on, kui kindla ameti peal on üks nõukogu liige, siis võib tema tõesti valvata selle üle, kuidas juhatuse tegevus kooskõlas on nõukogu poolt antud instruksioonidega ja otsustega.
- b) Kui nõukogu esimees on kindla ameti peal, siis ei saa tema juhatuse tegevust kuidagi takistada, sest temal ei ole ühtegi õigust korraldusi teha juhatuses; nõukogu esimehe funktsioonid on ainult tööstuse tegevusega tutvunemine ja igasuguste andmete korjamine selleks, et nõukogu liikmed mitte erapooletult informeeritud ei oleks juhatuse poolt, vaid et ka nõukogul omal oleks materjal oma otsuste põh-

jendamiseks ja mitte ära ei ripuks üksi juhatuse seisukohast; see on väga tähtis nõue kütte üldpoliitika teostamise mõttes riiklises masstaabis. Kõik lõpulikud otsused tehakse nõukogu koosolekul, mis 2–3 korda sagedamini kokku tuleb kui see praegu on, nii et nõukogu esimehel ei ole ühtegi tarvidust midagi iseseisvalt ära otsustada. Nõukogu kokkukutsumise vajadus ei ripu siis mitte üksi peasjalikult tööstuse juhatusest ära, vaid seda võib ka nõukogu esimees kogutud materjali alusel kokku kutsuda, tõstes sellega nõukogu tegeliku tähtsust tööstuses, kuna aga praegused nõukogu koosolekud pea ainult vormi täitmiseks muutuvad.

- c) Üldise nõukogu funktsioonide panemine Vabariigi valitsuse komisjoni peale, ei anna tagajärge, kuna ükski ajutine komisjon oma tegevuse eest nii vastutada ei saa, kui kindla põhimääruse alusel töötav asutus; kui nõutakse rohkem vastutust, siis peab loobutama juhuslikkude komisjonidega tähtsate otsuste tegemisest; sellega ei taha ma sugugi Vabariigi komisjoni tähtsust vähendada, vaid olen selle vastu, et Vabariigi valitsuse komisjon peab musta tööd tegema: küttematerjali tarvituse üle riigis ja teisi andmeid koguma ja andmetest kokkuvõtteid tegema peab üldine nõukogu tema esimehe alalisel tegevusel; kui nüüd küttematerjaliga varustamise küsimus on kõigiti ette valmistatud riigiettevõtetes ja niisama arvatavasti ka eräettevõtetes; saavad need materjalid kõik esitatud kaubandus-tööstusministrile, kes siis lõpuliku otsuse tegemiseks kannab asja ette Vabariigi valitsusele; kui nüüd viimane arvab veel heaks enne otsuse tegemist mainitud asja anda läbivaatamiseks ja seisukohavõtmiseks valitsuse komisjonile, siis ei ole viimane enam musta töö tegija, vaid põhjalikult esitatud materjali järele lõpuliku otsuse andja. Et kütteküsimus üks tähtsamatest riigis on, siis peab seda põhjalikult välja töötama kindlate erapooletute andmete põhjal, aga mitte juhuslikult, nagu see seni on sündinud, mis ka härra A. Kink omas artiklis toonitab; ja selle seisukorra kättesaamiseks peab kõik tehtama, vaatamata selle peale kas see kellegile meeldib või ei.

Riigiasutuste uus kassakord teoorias ja praktikas.

R. & O. raamatupidajate kolleegium.

„Eesti Mõjanduse“ Nr. Nr. 39 ja 44 – 1925. a. veergudel on sõna võetud ühes osas riigiasutustest maksmapandud uue kassakorra varju-külgede kohta teoreetiliste andmete põhjal.

Samas ajakirjas on ära trükitud ka selle uue kassakorra pooldajate vastuväited. Pooldajate hulka kuuluvad ainult riigikontroll ja riigikassa, kuna vastasrinnas seisavad pea kõik ministereeriumid. Iseäranis ägedalt protesteerivad need riigiasutused, kus see uus kassakord esialgu katseliselt peale sunniti. See on ka arusaadav. Katsealuste lühiajaline praktika on näidanud, et kõik uue kassakorra vastaste väited ja kartused on täiel määral kinnitust leidnud. Veel enam, katsealuste asutuste praktikast võib ette tuua terve rida fakte, mis ära näidata võivad, et asi on iseenesest palju hullem, kui seda teoreetiliste kaalutlemiste najal ette aimata võis. Selle tõenduseks laseme praktikast võetud faktidel enestel rääkida.

Varemalt maksvusel oleva korra juures esitas rahasaaja vastavale asutusele arve, kviteeris arve peal raha saamise, sai sealsamas raha kätte, arve jäi kassa dokumendiks ja asjal oli lõpp. Terve protseduur kestis ainult mõni minut. Ka suurema summa maksmine maksukäsuga Eesti Panga osakonna peale ei nõudnud kuigi palju aega.

Kuidas toimetab aga asutus niisuguse arvega uue kassakorra juures? Praktika näitab, et siin koosneb väljamaksu protseduur järgmistest tehingutest:

- 1) arve väljasaatmine alluvast asutusest krediidi käsutajale (peavalitsusele, resp. ministereeriumile Tallinnas);
- 2) sissetulnud arve registreerimine krediidi käsutaja asutuses ja edasiandmine vastavale osakonnale;
- 3) sisuline kontrollimine raamatupidaja poolt kas arve õige ja kas krediit olemas;
- 4) maksukäsu väljakirjutamine ja dokumendile vastava õienduse tegemine;
- 5) maksukäsu nimekirja kokkuseadmine;
- 6) selle ümberkirjutamine masinal kolmes eksemplaris;
- 7) maksukäsu registreerimine registris;
- 8) maksukäsu sissekandmine eelarve kulude raamatusse;
- 9) kontrollimine ja allakirjutamine pearaamatupidaja poolt;

10) kontrollimine ja allakirjutamine asutuse juhataja poolt;
11) dokumentide kauderaamatusse sissekandmine;
12) dokumentide riigikontrolli toimetamine käskjalaga;
13) postiga raha saatmise korral posti saatekaardi väljakirjutamine ja sellele postmarkide pealekleepimine (on sarnane maksukäsk riigikontrolli poolt viseerimata jätud, siis veel abinõude otsimine, kuidas rahakaardilt marki maha võtta;

14) talongi ärasaatmine vastavale isikule või asutusele;

15) pangast tagasitulnud talongi järele registris äramärgimine.

Üks kaitsealustest asutustest on sarnast protseduuri vältust kellaga jälginud ja otsusele jõudnud, et iga arve läbiviimiseks kulub niiviisi vähemalt 50 minutit aega ära. See aeg kulub ära ainult siis, kui kõik libedasti läheb (arve sisuliselt korras, ei ole tarvis otsida seadusi ning määrusi j.n.e.) Ei lähe aga asi mitte nii libedasti kui soovitav, siis tuleb juba protseduuri loomulikult pikema ajaga arvestada. Ei või unustada, et suureneb ka töö riigikontrollis ja riigikassas, kus paralleel arveid peetakse. Kuid asutustel ei ole tegemist mitte ainult üksikute arvetega. Suurt tööd nõuab ka igasuguste tähtajata avansside uuendamine ja tähtajaliste avansside nõudmine. On ju igal asutusel peaaegu niisama palju lahus arvestatavaid avansse käes, kui palju eelarve jaotuse üksikuid liitraid olemas. Iga päev tuleb mõni neist uuendada. Töö suurenemine seisab siin: 1) avansi aruande kokkuseadmisel; 2) selle ümberkirjutamisel; 3) kontrollimisel; 4) krediidi kasutajale ärasaatmisel; 5) seal kontrollimisel; 6) kinnitamisel; 7) registreerimisel; 8) edasisaatmisel riigikontrolli.

Kui nüüd üheainsa väljamaksu toimetamine nõuab, nagu eelpool seletatud, minimaalselt võttes, 50 minutit tööaega, siis on kindel, et kogu väljamaksude toimetamine praegustele kokkutõmmatud koosseisudele varsti üle jõu hakkab käima ja riigikassalt uusi summasid uute ametnikkude paljaks nõuda tuleb.

Selle keerulise korra maksmapanemise peamotiivina toodi ette tarvidus asutuste eelarve kulude väljamaksmist täielikult riigikassa asutustele üle anda, mille tagajärjel loodeti kätte saada: 1) kiiret ülevaadet riigi rahaliste ressursside kohta, 2) riigi raha koondamist üksikute asutuste kassadest üldkassasse, 3) ülekulude ärahoidmist, 4) kurtarvituste ärahoidmist, 5) järelkontrolli ärakaotamist ja 6) koosseisude vähendamist.

Ei või salata, et p. 1. toodud eesmärki on võimalik kätte saada, kui kõik väljamaksmiseks viseeritud summad kiirelt ja täpselt vastavatesse raamatutesse sisse kantakse. Siinkohal peab aga alla

kriipsutama, et see eesmärk oli enne uue korra maksmapanemist palju kergemal ja lihtsamal viisil kättesaadav, nimelt — Eesti Panga osakonnad võisid iga silmapilk teatada, kui suured on krediitide arvete saldod teatud momendil, kuna asutuste kassade summad, samuti nagu uue korra järgi väljaantud avansi summad, oleks võidud kuludeks lugeda. Töö tulemus oleks täpselt samasugune olnud, nagu uue korra järgi, kuid palju lihtsamal viisil ja vähema tööjõu kuludega kättesaadav.

Möödamannes võiksime tähendada, et riigikassa kõne all olevat eesmärki uue korra juures siiski kätte saanud ei ole, nagu seda selgitas juhtumine ühe riigiasutuse lisaeelarve läbivaatamisel riigikassa eelarve osakonnas; lihtsal põhjusel, et riigikassa ametnikud ei olnud suutnud kõiki väljamaksmiseks saadetud maksukáske raamatutest läbi kanda, puudus ka riigikassal ülevaade asutuse krediitide järelejääkide kohta, mille tagajärjel riigikassa ja asutuse esitaja andmetes vahed tekkisid.

Mis puutub p. 2-sse, siis jääb see küll uue korra loojate vagaks sooviks, sest koondamise asemel on praktiliselt kätte saadud vastupidine resultaat, nagu see meie poolt „Eesti Majanduses“ Nr. 44 m. a. ära tähendati, ja nimelt, et kassade asemel on asutustesse tekkinud n.n. avansistid, s.o. ametnikud, kellel on alalise avansina palju suuremad summad käes kui varemalt asutuste kassades. Igaühele on arusaadav, et seesugust raha mahutamist ei saa omelti koondamiseks nimetada.

Uue korra pooldajad on toonitanud, et korra elluviimisel kaovad igasugused ülekulud, sest et kõik väljamaksmiseks korraldatud summad lähevad riigikontrolli ja riigikassa eelkontrollist läbi ja sellega on juba kindlustatud, et maksukásk, mille õiendamiseks puudub vaba krediit, viseerimata jäetakse.

Teoreetiliselt on see küll nõnda, kuid ei tohi kahe silma vahele jätta, et teooria läheb nii tihtigi lahku praktikast. Kindel on, et uus kord võimaldab eelnimetatud sihi kättesaamist ainult sel korral, kui asutuste poolt eelarve krediidi üksikute paragrahvide alljaotustes ettevõetud muudatused, samuti teadaanded krediidi uuendamiseks Eesti Panga osakonda sissemakstud summade kohta, kõige kiiremas korras riigikassale kätte toimetatakse. Senini tegelikult väljakujunenud kord, kus registrid krediidi uuendamiseks sissemakstud summade kohta järgnesid alles 4–5 päeva peale sissemaksmist, ei anna küll kõige parema tahtmise juures seda kindlustust, nagu praktika seda juba näidanud. Oli juhtumine, kui, vaatamata kahekordse viseerimise peale, lasid mõlemad

viseerijad asutused läbi maksukäsu, mille õiendamiseks tarvilised krediidid puudusid; seega ei märganud riigikontroll ega ka riigikassa juhuslikult tehtud ülekuulu.

P. 4-das ettenähtud kuritarvituste ärahoidmise soov uue kassakorra läbi on arusaadavalt kõigiti tervitatav. Et aga selles küsimuses täpselt seisukohta võtta, tuleb tingimata tagasi vaadata möödunud aegadel kordasaadetud kuritarvituste peale riigi rahaliste operatsioonide alal, mis riiklike kuritarvituste üldarvust ainult väikse protsendi välja teevad. Kõigil on teada, et suurem osa möödunud aja kuritarvitustest langeb ajajärku, kus riigiasutuste sisemine kord ja varanduste ning raha üle valitsemine alles välja kujunemas oli; sõjaaegade tagajärjel valitses väga mitmete asutuste asjaajamises täieline segadus ja korralagedus, mis oligi peapõhjuseks ja suureks ahvatiseks riigi raha kuritahtlikule kõrvaldamisele. Kuid praegusel ajal, kus asutuste sisemine kord on kindlalt välja kujunenud ja asjaajamine korda seatud, tulevad seesugused kuritarvitused harva ja summaliselt väiksel määral ette, missuguseid soovimata nähtusi ka uus kassakord kõrvaldada ei suuda, sest samuti võivad praegu kõrvaldatud saada avansi summad, nagu varemalt see sündis kassa summadega. Uus kord pole siin mingisugust paremust luua suutnud.

Järelkontrolli ärakaotamise küsimuses on neljakuuline praktika selgesti näidanud, et uus kassakord seda eesmärki ei ole saavutanud; isegi vastuoksa – riigikontrolli töö on suurenenud, sest et järelkontrollile on seltsinud uue korra juures eelkontroll täies ulatuses; maksukäskude rohkuse ja piiratud aja juures pole riigikontrollil praegugi, kus ainult osa asutusi uuele korrale üle viidud, võimalik olnud paljude kulusummade viseerimisel lõpulikku seisukohta võtta kulude seaduslikkuse kohta. Igaühel on võimalik ette kujutada, kui palju aega on tarvis seisukoha võtmiseks kulusumma seaduslikkuse kohta, kui maksukäsu algdokumentid moodustavad vahest kuni saja lehelise kausta.

Sellest selgub, et järelkontrolli ärakaotamisest uue kassakorra juures ei või juttugi olla.

Uue korra määrustiku kokkuseadajate arvates pidi terve see viseerimise aparaat liikuma ilma mingisuguste eksitusteta, kõik vead ja kõrvalekaldumised oleks silmapilkselt avalikuks tulnud. Tegelik elu on sellest optimismist kriipsu läbi tõmmanud: on ilmsiks tulnud mitmed juhused, kus tagantjärele, väljaspool määruse paragrahve, on tarvis asjakäiku joonde ajada, näit. juhustel, kus kõik kolm asutust – maksukäsu väljakirjutaja ja kaks kontrollijat vea läbi on lasknud, mis maksukäsu väljamaksmise Eesti Panga osakonnas ajutiselt seisma on pannud.

Sarnaste vigade paranduseks tuli abiks võtta laialdane kirjavahetus, sest „asjaomaseid“ asutusi on uue korra juures palju!

Viimase punkti juure asudes, tuleb konstateerida, et koosseisude vähendamine uue korra juures valitseva paberiuputuse tõttu ainult sooviks on jäänud, nagu seda ka ette näha oli; juba uue korra määrustikku läbi lehitsedes, torkab silma, mitte ainult asjale lähemalseisjatele, vaid ka igale vähikule, et selles paragrahvide rägastikus loetletud üksikud tehingud tingimata koosseisude suurenemise enesega kaasa toovad. Asutustes, kus kord maksmas, on koosseisude suurendamine ette võetud — ühes osas — otsekohene ja teistes on osa ametnikka endiste tööde pealt üle toodud uue korra määrustiku täitmisega ühenduses seisvatele töödele; muidugi tuleb see osa nende ametnikkude otsekohesest tööst, mis seega ajutiselt tegemata jääb, kuidagi ära teha.

Riigikontrollis, kus maksukäskude läbivaatamisega töö tuntavalt suurenes, pole tööjõu probleemi lahendamine raskuseks, sest võrdlemisi suure koosseisu juures on alati võimalused olemas revideerimise töödelt, mille valmimise tähtaeg kiire ei ole, osa ametnikka ümber paigutada maksukäskude viseerimise peale.

Et Eesti Panga Tallinna osakonnas uue korra juures maksukäskude rohkuse tõttu töö tuntavalt suurenenud, on igaühele arusaadav.

Et asutusel uue korra juures igasugune ülevaade tehtud kulude kohta puuduma saab, oli ette näha; nüüd on seda ka tegelik elu kinnitanud. Teatud otstarbeks nõutud avansi summad kantakse kohe peale maksukäsu väljakirjutamist kulude raamatusse ja see jääb ka ainukeseks märkuseks kulude raamatus; avansi ärakulutamisel saadetakse aruanne riigikontrolli. Kui nüüd tagantjärei tekivad mõnesugused küsimused tehtud kulude kohta, siis tuleb asutusel selgitamiseks riigikontrolli poole pöörata, kus aruanded ja dokumendid alal hoitakse. Kui asutusel puudub ülevaade tehtud kulude kohta, millega on tema siis garanteeritud, et kord juba väljamakstud arve ekslikult teist korda väljamaksmisele ei lasta.

Ülaltoodud ridadega oleme soovinud üldiselt ära näidata uue korra peale pandud lootuste luhtaminekut, üles lugemata üksikasju, mille korral paisuks käesolev kirjutus liig pikaks, kuid ei saa ära näitamata jätta paari iseloomustavat joont igapäevastest nähtustest, mida uus kord enesega kaasa toonud.

Uue korra järele määrab kindlaks n.n. alalise avansi üksiksummad riigikassa, kokkuleppel riigikontrolliga, kusjuures muidugi soov on neid summasid miinimumini viia. Sellel on aga pahad tagajärjed. Asutusel, kellel oli post-telegraaf-telefoni-kuludeks alalise avansina

lubatud tarvitada Mk. 2.000.—, kulutas teatud aja jooksul Mk. 1.300.— sellest ära ja võttis määrustiku alusel avansi summa uuendamise käsile. Saatus aga tahtis, et samal momendil oli tarvis välja saata kiirtelegramm, mis ümmarguselt Mk. 1.000.— maksma läks. Kuidas siis talitada? Kõne all oleva kulu paragrahvi alal oli sel momendil kõigest Mk. 700.— avansi järel; ülejäänud krediit oli riigikassa käes. Seega oli asutus imelikus seisukorras: asutusel olid tarvilised kulukrediidid olemas, kuid samal ajal tal neid käsitada ei olnud. Igatahes puudus asutusel võimalus krediite tarvitada. Kui oleks siin tahetud talitada kassakorra määruse järgi, siis oleks see telegramm alles kahe päeva pärast ära saadetud; arusaadavalt oleks riigi huvid selle läbi kannatanud.

Mõnede kuluparagrahvide alljaotuste peale on naeruvääriliselt väiksetes summades n.n. alalist avansi lubatud, nii et parem oleks võinud see üldse ära jääda. Mis kasu tõesti on asutusel sellest, kui temale on lubatud mõnesuguste kulude peale Mk. 40.—; sellest summast ei saa isegi $\frac{1}{8}$ naela teed osta, mis umbes Mk. 50.— maksma läheb. Ei ole siis ka seesuguse ostu juures mõõdapääsemist maksukäsust.

Riigi kreditoridega tuleb meil iga päev asju ajada. Lääne-Euroopas tulla neil, nagu uue korra pooldajad seda toonitavad, kaugelt rohkem aega raha kättesaamist oodata kui meil Eestis. Kas nemand sellega seal rahul on, pole teada, kuid Eesti riigiasutustel, kes praegu katseliselt uue korra määruse järele raha väljamaksmist toimetavad, on tulnud selle lühikese aja jooksul mitmeid väga kibedaid ja põhjendatud etteheiteid nende poolt vastu võtta.

Nagu iga korra juures võib leida omi halbu ja häid külgi, nii on see ka siin. Uue kassakorra juures võime heameelega ära märkida ühe positiivse külje, ja nimelt — paberi tarvituse tõusnud ja sellega arusaadavalt, ka vastaval määral nõudmine paberi järgi. Teatavasti tarvitatakse statistika ilmas arvused paberi tarvitamise kohta igas üksikus riigis kui mõõdupuud selle riigi elanikkude kultuurilise tasapinna selgitamiseks. Kui nüüd selgub, et Eesti on sellel alal statistilisel redelil sammu ülespoole läinud, siis oleme kõik tänuvärglased uue korra loojate ees, kelle katselise „reformi“ läbi meid jälle kultuurilisemaks on tehtud.

Soome rahareform.

H. N-m-k.

Vastandiks endistele näit. Balti majanduskonverentsil oma esitajate läbi avaldatud arvamistele, on Soome otsustanud üle — õigemini

tagasi minna kuldvaluuta peale ja legaliseerida oma marka 13,06% endisest kuldväärtusest, s. o. kindlaks määrata marga pariteeti Ühisriikide dollari vastu – Smk. 39,70 peale, mis tegelikult püsinud juba 1924 a. saadik. Kuna Eesti ja Tchehoslovakkia samuti kullaväärse valuuta poole tüüri- vad ja teised Ida-Euroopa riigid juba reformi teostanud, võib doku- menteerida nende riikide tahtmist oma rahaüksusi kullaväärselt stabili- seerida ja kümne aastase viletsuse ajale lõpuarve teha. Ilma katteta paberraha jääb tsirkulatsiooni Euroopas ainult Balkani mail.

Nimetatud kuldvaluuta riikide bloki tähtsust tuleb alla kriipsu- tada, sest üksiku isoleeritud riigi tagasitulek kuldvaluuta peale, ümbritse- tud madalaväärse pabervaluuta naaberriikidega pole majandusliselt mitmetel põhjustel hästi võimalik. Erinevate majandusolude ja välis- mõjude tõttu teostati see tagasitulek neis riikides mitte korraga ja võib oletada, et Soome eriti jälgis Inglise praksist, julgedes küsimuse otsus- tamise alla võtta alles peale naelsterlingi pariteedile tagasiviimist. Ühenduses rahareformiga võib ka arutuse alla võtta küsimuse, mis riikide liiki majandusliselt kuulub Soome, kas Ida ja piiririikidesse, või Skandinaavia ehk neutraalriikide rühma, kes ilmasõja ajal rikastusid sõjatellimiste täitmisel, siis majanduselu hoosse saitudes hiljem aga suuri pettumusi pidid tundma, mis mõjus langetavalt nende valuuta peale.

Soome rahareformi võib iseloomustada kui devalvatsiooni, s. o. rahaüksuse ümberhindamist osalise väärtuse lõpuliku kaotuse tunnistamisega. Üldiselt annab nimetatud asjaolu tunnistuse vastava riigi sisemisest vaesusest, mis ühine Ida-Euroopa majanduselule ilma- sõja ajal läbielatud raskuste ja laastamiste tõttu, pealegi kus riigid ei kuulu võitjate liitriikide, ega ka sõjarikastunud neutraalmaade kilda.

Pea kõik hilisemad rahareformid olid tingitud piiridest väljaläinud rahaväärtuse langemise vägivaldsest pidurdamise tahtest ja olid abi- nõuks saavutada valuuta stabiliteeti. Sealjuures pidid valitsused korraga ühel ajal asuma finanss-reformi teostamise, tsentraal emissioonipanga ümberkujundamise ja rahaüksuse stabiliseerimise, deviisidefondi asuta- mise ning riigi eelarve tasakaalustamise juure. Samuti seltsib siia vastava riigi väliskaubanduse maksubilansi balanserimine pahatihti välislaenude-aktiva alusel. Eelnimetatuga ilmutades ühelt poolt sarna- sust, erineb aga Soome rahareform juba sellega, et ta polnud seal ette võetud võitlus-abinõuna veerevas inflatsiooni keerus, vaid hiljem kavatsetud, kui majanduselu juba enesest harilistesse roobastesse läinud. Mujal oli majandussaneerimise otstarbeks ja sihiks saavutada tasakaalu sisemajanduses ja maksubilansis ja luua valuutas kaitsefond; Soomes on aga olud teised – nimetatud aktsioonid on ajajooksul ja omaette

läbi viidud, inflatsiooni õitsmine ammu kustunud, välislaenudega aktiveeritud maksubilanss ammu käes ja tarviline deviisifond keskpangal valuuta arvetel olemas. Nii siis ei ole Soome rahareform mitte marga paranduse abinõu, nagu mujal, vaid rahanduse loomuliku paranemise protsessis lõpuakkord, millega pariteetliselt uued vahekorrad legaliseeritakse. Siinjuures peab tähendama et uue Soome marga väärtus on nüüd end. 5 Vene kuldkopikat ja teiste valuutadega on vahekorrad võrdlemisi keerulised, nagu ka näeme, et Soomes on kõrvale heidetud kartus väikse rahaüksuse pärast, kuna meil taheti uue rahaüksuse – Eesti krooni – maksmapanekuga luua üksus, mis kirjeldatavast kümme korda suurem.

Soome rahareformi erinemise põhjused peituvad just selle maa oludes, mis kutsusid välja marga lühenemise. Alljärgnev tabel, dollari kurss Helsingis alates 1914 a. näitab, et esialgu mark langes mõõdukalt nagu teisedki Ida valuutad, peale sõja katastroofi tegi ta samuti kaasa suure lühenemise 1919 a. tooresainete ja muu sisseseadete äkiliste sisseostude tõttu, siis järgneb kevadel 1920 paranemine ja halvenemine sügisel, edasi järgmisel aastal järsk lühenemine, kusjuures marga madalam seis oli septembris 1921 – dollari vastu – 70.80. Teadliku marga ja rahanduse parandamise tulemusena hakkab sellest ajast peale mark oma erirada sammuma 1923 a. suvel oli sensatsiooniline marga tõus kuni doll. kurss langes 36.16 peale, siis saavutati 1924 a. lõpul praegune pariteet – 39.70, mis sellest ajast püsib ja nüüd võetakse reformi aluseks.

Keskmine U. S. A. dollari kurss Helsingis:

	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	1919.	1920.	1921.	1922.	1923.	1924.
Jaanuar	5.23	5.90	7.44	7.50	6.95	9.02	27.91	31.81	53.11	40.38	40.17.
Veebruar	—	—	7.34	—	—	9.44	24.79	30.42	49.90	38.27	39.85
Märts	—	—	7.13	—	—	9.92	19.60	37.64	48.29	36.45	39.90
Aprill	—	5.98	7.20	7.51	—	9.66	18.24	44.18	52.10	36.43	39.90
Mai	—	6.10	—	7.52	6.50	9.86	19.54	47.03	47.89	36.22	39.85
Juuni	—	6.10	—	7.46	7.12	11.17	21.90	58.38	46.21	36.19	—
Juuli	—	6.61	—	6.78	8.20	13.16	25.45	60.88	47.06	36.25	—
August	—	6.90	—	6.83	8.06	15.26	31.66	66.58	47.11	36.16	—
September	—	6.90	7.02	6.97	8.79	17.72	32.30	70.80	46.07	37.07	—
Oktoober	5.37	6.92	7.09	7.56	9.53	22.11	39.34	65.40	43.24	37.35	39.78
Nov.	5.80	7.08	7.27	8.37	8.60	26.97	46.43	53.27	39.42	38.06	39.71
Detš.	5.84	7.10	7.45	7.83	8.98	32.57	41.67	52.94	39.95	40.59	39.70

Liikudes ilmasõja ajal teiste Ida-Euroopa maade kurssidega kooskõlas, on Soome marga kursi kujunemine hiljem tingitud selle maa

maksubilansi arenemisest, mis tuleb vaatlemise alla võtta sõja algusest peale, seda enam, et viimasel ajal on moodsaks saanud vaaluutat ainult ostujõu pariteedi seisukohalt vaatlemise alla võtta ja hinnata. Ilmasõja ajal ei ole Soome majandusliselt ühegi sõdijate poolte laagris, vaid erapooletu riik ja sai ka kõikide neutraalriikide soodustuste osaliseks, mis otsekohe mõju avaldasid tema maksubilansi peale. Ühiselt kuue Euroopa neutraalriigiga (Skandinaavia, Holland, Schveits ja Hispaania) oli ka tema kreditorriigiks tõusnud ja pankadel oli võimalus koguda tubli deviiside tagavara.

Soome pankade puhas valuuta tagavara tõusis milj. Smk.

	Soome pank	Erapangad	Kokku
1913. lõpuks	73.5	33.3	106.8
1914. "	104.8	23.7	128.5
1915. "	278.9	0.5	279.4
1916. "	283.6	1.6	284.1
1917. "	479.1	-17.7	461.5

Korralikkude finantside juures ei tarvitanud ka valitsus oma keskpanga abi esialgu suurel määral 1913. ja 1914. a. mahutades ainult deposiite 20.7 ja 2.9 milj. marga suuruses, 1916. ja 17. a. oli võlg vastavalt Smk. 56 ja 117.4 miljoni peale hoisusummade maharvamisi. Muidugi suurenes aga tsirkulatsioon, kuna eriti 1918. a. väljaminekud nõudsid rohkem raha. Raha ringvool tõusis kuni 1 miljardini, mis oli normaalselt 1914. a. juulis 112.2 miljoni kulla ja deviiside ülikattega - 119.7 milj. Smk. väärtuses; hiljem 1923. a. tõusis rahahulk - 1.5 miljardini ja praegu kõigub 1.3 miljardi suunas. Pöördudes Soome kaubabilansi juure, näeme, et ta kogu aeg oli passiivne, väljendades neid kasusid mis teenisid neutraalriigid sõjapida- jaid riike varustades.

Soome väliskaubandus (milj. Smk.):

	Import	Eksport	Ülekaal
1913.	495.4	401.8	90.6
14.	380.3	285.2	95.0
15.	578.4	266.4	312.2
16.	962.8	510.6	452.2
17.	1231.9	444.9	787.0
18.	504.6	226.8	277.8
19.	2509.9	880.4	1629.5

20.	3626.5	2926.4	700.1
21.	3585.7	3389.4	196.6
22.	3953.1	4461.1 (l)	- 508.0 akt.
23.	4607.6	4384.8	222.4
24.	4713.4	4965.6 (l)	- 252.2 akt.

Sellevastu tuleb Soome sissetulekuid arvestada n. n. invisible export – nägemata väljaveo hulka, millega Vene keisririik maksis ehitatavate merekindluste ja suurejooneliste varustustevõtete tasu – nii viisi ujutades üle Vene rubladega kogu Soome. Edasi näeme, et sellest ühekülgsusest ongi suurel määral tingitud Soome marga lange mine, kuna Vene suure deebitorina kokku varises ja rubla väärtus hävines. Sellele seltsivad muidugi 1917/18. a. finantsraskused sissisõja aegu ja suveräänriigi jaluleseadmine.

Nimetatud rublade ülevõimu kasvamine sündis järgmiselt: Juulis 1914. oli Soome panga kullakate:

Kuld	41.4 milj. Smk.
Höberaha	1.8 " "
Välisvaluuta obligatsioonid	21.9 " "
" hoiused	78.3 " "
" raha ja vekslid	9.9 " "
Kokku	153.3 milj. Smk.

Hoiusummadest oli pool osa Venes ja Saksa pankades, hiljem järgneb äga Vene osas suur tõus, pangal oli Vene rublasid:

1914. a. lõpul	59.2 milj. Smk.	- 55%
1915. " "	189.9 " "	- 68.8%
1916. " "	205.2 " "	- 70.1%
1917. " okt.	274.9 " "	- 50.4

Viimane langemine on juba väärtuse ümberhindamise tagajärg, pariteedi järgi oli VRbl. – 341,3 milj. Smk. väärtuses, nagu kohe näeme.

Kokkuvõttlikult olid äga nõudmised Vene vastu Soome pangal:

Hoiused Venes	128.0 milj. rbl.
Vene riigi väärtpaberid	29.1 " "
Avatud krediidid	114.6 " "

Kokku 271.7 milj. rbl. ehk

kursiga 2,66 – 724,5 milj. Smk.

Järelikult on Soome marga languse põhjuseks asjaolu, et Soome pank ja majandus olid sunnitud andma Venele sõjakrediitide kolmveerand miljardi Smk. suuruses, mille tagasisaamisest tuli loobuda.

Pealesurutud osaline sõjast osavõtt – poolik erapooletus andis kogu reaalse elule oma värvi ja tõi majandusele kaasa olukorra, mis võib klassifitseerida kui foreign-credit-inflation, mis tekib kui riik lubab enda juures laieneda võõra valuutale, sattudes teise riigi mõju alla. Ekspordiga andes reaalkaupa paberi vastu, t. s. lubades krediiti selle maale, on ta muidugi seotud paberivahetusega, mille hilisem nähtus kordus Leedus Saksa margaga ja võib kergesti juhtuda meil, kui näit. määrame rahaüksuseks shillingi – tema arvatava paremuse tõttu saab ta armsaks raha hoiuabinõuks.

Eelnimetatud asjaolud selgitasid kuidas Soome panga valuuta tagavarad kulla aluse kaotasid ja hävinesid ja mark oma senise neutraalriigi valuuta iseloomu kaotas, langedes Ida-Euroopa paberliste rahamärkide kilda. Lisaks mainitud Vene rubla summale pidi pank veel 1917/18. a. vahetusel üle võtma kogutud Vene rublasid 350 milj. Smk. väärtuses. Korra jaluleseadmisel kaotas riik oma sissetulekute ja väljaminekute tasakaalu, mis tekitas inflatsiooni ja marga kursi langetas. Hädadele seltsis veel asjaolu, et Saksa vägede maaleilmumise tõttu sekvestreerisid liitriigid Soome panga valuuta arved £ 6,1 miljoni ja \$ 20 miljoni suuruses, mis küll hiljem 1919. a. vabastati. Pikaajase kaubanduse peale 1919. a. suurte sisseostude ja sellega üheskäiva spekulatsiooni peale tähendasime juba, ja kõik need põhjused tõi järsu valuuta langemise, mille madalam seis noteeriti septembris 1921 – ainult 7.56% väärtuses dollari kursiga 70.80. Neutraalriigid, põdedes sama häda, arstisid oma maksubilansse varukspandud £ ja \$ deviisidega, Soome pidi aga ainult kaubaekspordiga läbi ajama ehk võlgnikuks hakkama, mis ka võimalust mõõda kasutati.

Eelpool tähendasime aga Soome eriliste tingimuste peale – marga langemise põhjused olid suuremal määral välised, mitte rahvamajanduslised, eeskätt tingitud Vene rubla hävinemisest, mis riisus kulla katte ja tagavarad, takistades marga kurssi hoida tagavarade najal suureks paisunud ajutise sisseveo ajal. Väljaveo korraldamisega kadus siin hädahoht ja kaubabilanss paranes osalt. Teine põhjus – riikline inflatsioon – sumbutati karedate maksumäärustega ja peagi asus valitsus oma võlga tasuma Soome pangale normaalsel viisil. Riiklike kohustuste diskont Soome pangas näitab järgmist pilti milj. Smk.:

	Brutto	Deposiidid	Netto
1921 lõpul	950.7	128.6	822.1
1922 "	586.8	239.3	347.5
1923 "	548.1	294.8	253.3
1924 "	482.1	158.0	324.1
1925 Märts	470.1	115.9	354.2
" Aprill	401.4	245.2	156.2

Nii siis on jäänud peasjõelikult need rublade ülevõtmise krediidid, millest oli jutt eelpool.

Asudes Soome majanduse ja marga tõsisema toe – kaubabilansi juure, peab nimetama, et viimane arenes temale soodsas sihis. Ilmaturul nõuetavate puumaterjali ja masse väljaveo tõttu kuulub Soome nende eesõigustatud toorestmaterjali ekspordeerivate riikide hulka, kes peale ilmasõja lõppu paremal järjel kui tööstuse maad, kes oma saadustele raskelt turgu leiavad. Soome kasutas siis ka ilmaturul oma seisukoha võimalikult ära – mõne arvamise järgi liigagi oma metsasid laastades – kuid aeg ei annud arutada. Hoopis kokkusulanud tööstuse saaduste ekspordit Venesse tuli kuidagi kompenseerida ja siin polnud valikut. Mõõdamannes tähendame, et hilisemate teadete järgi Times Trade Suppl. – oli käesoleva aasta ekspord – 815,000 stand., mille üle poole ostjad olid Inglismaa ja Holland; talvitsema jääb 120,000 stand., ainult pool osa läinud aasta ülejäägist, mis tunnistab turu paranemist. Kuid hinnad põle kaugeltki tulutoovad; kahjude vähendamiseks saavutatud kokkulepe kindlate hindade kohta tõi omajagu paranemist ja hindade poliitika järgmine samm oleks ühine müügikorraldus – trust võimalikult koos Skandinaavia puueksport riikidega. Ka on turu laiendamise katseid tehtud ja müükisid alustatud Põhja Ameerikasse; paberi ja tselluloose väljavedu on samuti tõusnud.

Lõpuks tuleb nimetada Soome marga tugevajõulise stabiliseerimisabinõuna riiklisi välislaene, mis valitsusel korda läinud toimetada mitmes kohas, alates 1919. a. peale – viimase asjaolu tõttu omab ka Soome majanduslaenudega aktiveeritud maksubilansi.

Peale ilmasõja lõppu tehti laenusid

- 1919. a. – 6⁰/₀ laen Norras umb. 147.3 milj. Smk. väärtuses,
- 1920. a. – valuuta laen Daanis 4 milj. D. Kr=13,8 m. Smk;
- 1921. a. – 6¹/₂⁰/₀ laen Skandinaavia riikides reguleeriti 250 milj. Smk. Skandinaavia pankade hoisusummad;
- 1922. a. – 7⁰/₀ obligatsiooni laen 150 milj. Smk suuruses emiteeritud Skandinaavia riikides;

1923. a. – laenu Inglismaal £ 1 miljon ja Ameerikas U. S. A. Doll. 12,8 miljoni;

1925. a. – 7⁰/₁₀ oblig. laen New-Yorgis Doll. 10 miljoni.

samuti fundeeriti seal jooksev vilja krediit Doll. 9 miljoni suuruses.

Edasi tuleb nimetada ka n. n. Soome linnade laenu 1924. a. New-Yorgis Doll. 7 miljoni suuruses ja Soome pikaajalaenu edendamiseks hüpoteegi pangale saadud Doll. 12 miljoni suuruses. Samuti on Inglismaalt tarvitatud riiklist kauba krediiti – n.n. export credits ja krediitid Imatra veejõu kasutamise sisseseadete chitamiseks, mis praegu teksil.

Igatahes ei puudunud Soomes ka enne ilmasõda väliskrediit, mis oli kasutatud Inglis-, Saksa- ja Prantsusmaal ja tasumata 1913. a. lõpul – 172,9 milj. Smk. väärtuses järgmiselt milj. Smk.:

	1913. a. lõpul	1923. a. lõpul
1889 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ Bleichröder	32,8	26,1
1895 3 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ Cr. Lyonnais	15,4	12,6
1898 3 ⁰ / ₁₀ Soome pank	48,5	40,1
1901 3 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ Cr. Lyonnais	22,7	18,9
1903 3 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ „	9,3	7,1
1909 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀ C. J. Hambro & Son	44,2	36,3
Kokku	172,9	140,9

Nii siis on sõjaajal kustutusmaksud korralikult tasutud ja võlga 32 milj. Smk. võrra vähendatud, ka pole suurem osa võlgadest enam kulla pariteedil vastavate välisvaluutade langemise tõttu, mis muidugi aitab võlakoormat kergendada. Aga hilisemate laenu tõttu on Soome majandus ennast tublisti võlgadega koormanud umb. U. S. A. Doll. 72,6 miljoni suuruses, arvates 1925. a. märtsikuuni, endise võla asemel Doll. 33,1 miljoni, arvates 1913. a. lõpuks – võlakoorma tõus on suurem kui kahekordne, mis majanduse suuremat intensiivsust nõuab, nagu kohe näeme.

Kogu selle laenupoliitika tõttu on Soome maksubilanss n. n. nägemata import/eksport osas, millest eespool oli juttu, tublisti passiivne ja juba 1923. a. kohta esitas Soome pank järgmise arvestuse milj. Smk.

sadamate sissetulek	35,0	
laevade prahirahad	130,0	
soomlaste rahasaadetused kodum.	147,0	312,0
välisreiside kulud	13,0	
edasikinnituse maksud	18,0	
posti ja raudtee maksud	4,2	

välisesitused	7,2	
välislaenude tasu ja protsendid	310,3	352,7
	passiivne ülekaal	40,7

Nii siis on defitsiit Smk 40,7 milj., mis kaubabilansi ülejäägiga tuleb katta, et ebameeldivaid üllatusi ära hoida; järgmistel aastatel on see passiivsus kahtlemata tõusnud, sest investeeritud kapitali mõju avaldub pikapeale ja tööstusel pole põhjust rõõmustada viimaste aastate konjunktuuri üle.

Nii siis nõuab maksubilanss hoolsat tähelepanu, kindlat kesk-panga rahapoliitikat, kusjuures marga tulevik kindlustatakse võimalikult suure valuuta tagavaraga. Viimane on seda enam tarvilik, et Soome rahaturg teatavate hooaja vankumiste all kannatab, näidates kevade-suvel sisseveo, sügise-talvel väljaveo ja valuuta juurevoolu ülekaalu; kõik see nõuab silumist ühtlaseks jooneks.

Rahareformi komisjon on oma ettepanekutes ka Soome pangale tähtsa koha reserveerinud, toonitades tema kindla alusele panemise tähtsust ja ettepannes valitsusele tasuda oma võla lõpusumma välisvaluutas. Rahaliikumise asjus osutus komisjon n. n. inglise „currency“ põhimõtte pooldajaks, lubades teatava summa katmata emissiooni, kuna muu osa mark marga vastu peab olema kindlustatud. 15. aprillil 1915 oli tsirkulatsiooni kullakatte arvestus uues Soome marga väärtuses milj. Smk, järgmine:

Kuld	338,7
Välisvaluuta	1117,5
Katmata osa	1500,0
Paberraha väljaandm. õigus on	2949,2
Ringvoolus paberraha	1384,3
Muud nõudmised	652,9
	<hr/>
	2037,2

Tabel näitab, et margal juba praegu on tubli kindlustus n.n. kuld-deviiside näol, mille tagavara hoidmine on ülem mure.

Sellega läheb Soome majandus, loomuliku paranemisprotsessi läbi tehes, jälle kuldvaluuta peale üle; siinjuures ei tohi aga arvestamata jätta, et endise aja praksis paratamata mõõdnud, kus kuldvaluuta baseeris kullatagavara, aktiivse maksubilansi ja kreditori seisukohal, kui mäletada müügivõimalusi end. Vene turul. Praegu nõuab kuldvaluuta alalhoid hoolsat ja energilist kaitsepoliitikat ja loodame, et Soome ka selle raske katsumise oma visadusega võidab.

Kaubalaevastik ja laevanduspoliitika meil ja mujal.

A. Gutman.

Hiljutised vapustused meie rahaturul on valitsuse ja majandusliste ringkondade iseäralist tähelpanu meie väliskaubanduse bilansi peale tõmmanud. Hoolega jälgitakse iga kuu tulemusi. Rõõmustavalt lõppeski läinud aasta väliskaubandus tasakaaluga sisseveo ja väljaveo vahel. Meie maksubilanss ei nõua aga mitte ainult kaubabilansi tasakaalustamist, vaid väljaveo ülekaalu. Seisukorra parandamiseks tuleb teid otsida. Arusaadav, et peaabinõuks siin on väljaveo suurendamine ja võimalikult tagasihoidlik väljamaa kaupade sissevedu, kuid peale selle tunneb majandus veel üht tähtsat tegurit – natsionaal kaubalaevastikku, mis nii mitmeski riigis passiivse bilansi saldo maksubilansis tasakaalustanud.

Võrdlemisi lühikesel iseseisvuse ajal oleme paljudel majandus-aladel suuri edusamme teinud ja muutunud oludes õigeid sihte suutnud tabada. Ei või aga öelda, et meil kaubalaevastiku tähtsust oleks vääriliselt hinnatud ja tema sihikindlaks arendamiseks mingisugune alus pandud. Omas järgnevas ülevaates tahan ma näidata kuidas hinnatakse ja toetatakse kaubalaevastikku tähtsamates välisriikides ja missuguses olukorras on meie kaubalaevastik vastava laevanduspoliitika puudumise tõttu.

Meie riigi geograafiline asend annab natsionaal kaubalaevastikule suure rahvamajanduslike tähtsuse. 47.500 rti. klm. pindala juures on meil saartega 3400 klm. randa, mis 85 % kogu riigi piirjoonest on. Eesti mererannas asub ligi 50 sadamat ja tähtsamat rannakohta, milledest 20 sadamat suurema majanduslike tähtsusega. Peale riigi sise- ja väliskaubanduse on meie sadamatel suur tähtsus transiitkaubanduses. Põhja Venemaa ja Siber, milledele Tallinn peale Leningraadi ligem sadam sünnitavad meie sadamatele suure tagamaa. Meie suuremad ja tähtsamad sadamad – Tallinn ja Paldiski on peaaegu jäävabad ehk võivad kergelt jäämurdjate abil lahti hoitud saada. Meil on juba vanast ajast tuntud head meremehed olemas, kes ka praegu terava võistluse ja tööpuuduse juures, väliaspool teenistus leiavad. Kõik need omadused tõstavad kaubalaevastiku riiklist tähtsust. Kahjuks ei ole meil aga seisukorda vääriliselt hinnatud ja riik ei ole noore kaubalaevastiku arendamiseks peaaegu mingisugust tuge pakkunud.

Õige vara, juba vanal ajal saadi kaubalaevastiku riiklisest tähtsusest aru ja hakati rahvuslist kaubalaevastikku vastava laevanduspoliitikaga toetama. Laevanduspoliitikal, kui kaubanduspoliitikal, on seljataga oma pikk ajalugu. Esite katsus riik võeramaa laevadele iga-suguseid tõkkeid ette veeretada ja mere kasutamist rahvuslise laevastiku monopoliks teha. See oli nõndanimetatud merekaitse ehk protektsionistiline laevanduspoliitika ajajärk. Rahvusvaheline poliitika ja arenev riikidevaheline läbikäimine kutsus laevanduspoliitikas uued voolud ellu.

19-al aastasajal hakkas riik kitsa kaitse ehk keelupoliitika asemel rahvuslisele laevastikule otsekohest toetust andma. Seda ajajärku võib laevanduse toetuse poliitikaks nimetada. Ei hakka siinkohal liigemalt vaatlema protektsionistliku voolu arenemiskäiku ja tol ajal rahvuslise laevastiku kaitseks tarvitusele võetuid abinõusid. Laevandus-toetuspoliitika kohta tuleb tähendada, et see kool näeb rahvuslise laevastiku toetamiseks kaht peabinõu: 1) laevasõidutoetused või sub-siidid ja 2) laevasõidupreemiad. Laevasõidu toetussummad määratakse kindla aja peale teatavale laevasõidu ettevõttele lepingus ette-nähtud riiklise tähtsusega ülesannete täitmise eest. Näiteks $\frac{1}{2}$ postiveo ehk mõne alalise riiklisest seisukohast tähtsa laevaliini ülevalpi-damise eest.

Laevasõidu preemiad on kõigile laevasõidu ettevõtetele üldiselt maksvad ja seadusega normeeritud toetused, mis rahvuslisele laevastikule ergutuseks ja abiks antakse. Preemiad lähevad laevasõidu toetussummadest juba puht põhimõtteliselt lahku. Laevasõidu toetussummade määramisel on riik ja laevasõiduäri kaks era kontragenti ja tegutsevad lepingu alusel. Laevasõidu preemiate korral on ühel pool riik ja teisel pool terve rida rahvamajanduslise tähtsusega laevasõidu-ettevõtteid. Poolte vahekordi ei normeeeri siin mitte eri kokkulepe, vaid seadus. Laevasõidu preemiaid on kaks pealiiki: ehituspreemiad ja sõidupreemiad. Ehituspreemiate määramisel võetakse aluseks laeva mahutus tonnides, kuid siiski on harilikult laeva minimaalmahutus kindlaks tehtud. Tihti määratakse eripreemiad masinate pealt, mille juures kas masinate raskus (Prantsusmaa, Austria), hobusejõudude arv (Jaapan) ehk mõlemad (Itaalia) aluseks võetakse. Preemia suurus oleneb ka sellest kas raud, puu, purje, auru või mootorlaevaga tege-mist on. Palju suuremaid raskusi sünnitab sõidupreemiate määrami-seks otstarbekohase ja õiglase aluse leidmine. Prantsusmaa esimene ettepanek (1873. a.) oli aluseks võtta laeva meeskonna suurust. Et aga uued moodsad laevad võrdlemisi palju vähema meeskonnaga

läbi saavad, siis oleks niisugune preemiate määramiseviis taguline. Pea sai üldiseks aluseks sõidupreemiate määramisel järgmine formel: tonnide arv kasvatatud ärasõidetud tuhat-miilidega. Kuid kõik pahed pole ka selle viisi juures kõrvaldatud. Preemia maksetakse ainult teatava minimaal laadungi juures; et seda saavutada, sõidavad laevad tihti suure ballasti all. Preemiate suurus oleneb laeva ehitusmaterjalist ja liikumisviisist (purje, auru, mootor), ning langeb laeva vananemisega teatavate aastate jooksul nullini. Sõidupreemiad antakse harilikult ainult kaugesõidu laevadele, kuid mõnes riigis on tunnustatud ka rannasõidu preemiad. Ka minimaal laeva suurus ja sõidu kiirus on harilikult ette nähtud. Palju mõtete lahkuminekut ja vaielust on tekitanud küsimus: kas sõidupreemiaid ka väljamaal ehitatud laevadele anda või mitte. Kui seda tehakse, siis toetatakse väljamaa laevahitust ja võetakse kodumaa laevatehastel need võimalused ja toetused ära, mida laevahitus-preemiatega on tahetud kätte saada. Kui väljamaal ehitatud laevadele aga sõidupreemiaid mitte anda, siis saavad kodumaa laevatehased eesõigustatud seisukorda asetatud, mis rahvuslisele laevandusele hädaohlikuks võib saada. Välisriikide seadused kõiguvad siin laevasõidu ja laevahitus-ettevõtete vastukäivate huvide vahel.

Suur maailma sõda ei jätnud oma mõju ka maailma kaubalaevastiku peale avaldamata. Saksamaa kaotas suurema osa oma kaubalaevastikust. Laevahitus kahanes sõjaajal tuntavalt. Peale rahu-tegemist hakkas ta järsku kasvama ja tõusis 1919. a. oma haripunktile, kust peale algas jälle langemine. Et viimase kümneaasta laevahitusest pilti saada, toon „Lloyds Registeri“ andmetel järgmise tabeli:

Aasta	Ehitatud laevade arv	Br. rg.in.
1913	1750	3.332.882
1914	1319	2.852.753 ¹⁾
1915	743	1.201.638 ¹⁾
1916	964	1.688.080 ¹⁾
1917	1112	2.937.788 ¹⁾
1918	1866	5.447.444 ¹⁾
1919	2483	7.144.549 ²⁾
1920	1759	5.861.666 ²⁾
1921	1377	4.331.819 ²⁾

¹⁾ Ilma Saksa ja Austria-Ungari laevahitusest.

²⁾ Ilma Saksa laevahitusest.

Aasta	Ehitatud laevade arv	Br. rg. tn.
1922	852	2.467.084
1923	701	1.643.181
1924	924	2.247.751

Ilmasõda tõi ka riikide laevanduspoliitikasse muudatusi. Laevaõidu- ja laevaehitus-ettevõtted kannatavad kapitali puuduse ja kõrgete laenuprotsentide all. Enam-vähem soodsatel tingimistel nendele kapitali muretsemine on saanud tähtsamaks küsimuseks rahvuslise laevastiku toetamise juures. Paljud ettevõtted kaotasid sõjaajal peaaegu täielikult oma varanduse, et nad vee peal püsiks, on riiklist abi ja tuge tarvis. Kõige rohkem sõja all on vist küll Saksa laevaõiduettevõtted kannatanud. Saksa andmetel on nad $\frac{2}{3}$ ennesõjaaegsest varandusest kaotanud. Hamburg-Ameerika liini A/S. on oma aktsiakapitali $157\frac{1}{2}$ milj. Rmk. 54 milj. Rmk. peale reduseerinud. Põhja-Saksa Lloyd 125 milj. – 32 milj. Rmk. peale j.n.e. Asjatundjate arvamisel tõuseb Saksa laevaõidu-ettevõtete võlg kuni $\frac{1}{3}$ kogu nende varandusest. Arusaadav, et niisuguse olukorra juures soodsatel tingimistel kapitali muretsemine Saksa laevaõidu-ettevõtetele põlevam küsimus on. Sõja algul oli Saksamaal 5.459.296 br. r. tn. suur kaubalaevastik, 1924. a. oli tal aga ainult 2.953.671 br. r. tn., ehk 54% ennesõjaaegsest. Normaali arenemise juures oleks pidanud ta 7,5–8 milj. br. r. tn. suur olema. Saksa kaubalaevastik on varem ilma igasuguse riiklise toetuseta teiste riikide laevastikuga võistelda suutnud, kuid praegune olukord tundub raskena. Paljud riigid subsideerivad mitmel viisil oma natsionaal kaubalaevastikku. Riiklised laevaametid Am. Ühisriikides, Kaanadas, Austraalias ja Nõukogude Venes maksavad teistest riigi sissetulekutest laevaõidule juure ja seega teevad vaba võistluse võimatuks. 53% Saksa väliskaubandusest saab praegu välisriikide laevadel transporteeritud.

Laevaõidu-ettevõtted on kõrgete maksudega koormatud. Kõigi nende raskuste peale vaatamata on Saksa kaubalaevastik hea eduga võistelnud maailma kaubalaevastikuga, võrreldes viimasega on Saksa laevadel veetud kaupade ja reisijate $\%$ tuntavalt kõrgem tema tonnaashi $\%$ -st. On ju teada, et Saksa laevastik omas enamuses (1,8–2 milj. tn.) üsna noor, alla 5 a. vana on, see asjaolu võimaldas ehituse juures muutunud laevaõidu tingimusi arvesse võtta. Reisijate vedu, Am. Ühisriikidesse sisserändamise keeldu arvesse võttes, on tuntavalt vähenenud. Merereisid on viimasel ajal ärisõitudeks kujunenud milleks I-se klassi luksussõidulaevu tarvis ei ole. Kõige rohkem tarvitust on leidnud kombineeritud reisijate ja kaubaveo laevad ning

III kl. reisijate laevad. Et laadungid keskmiselt väiksemaks on muutunud, siis on ehitatud peaaesjalikult vähemaid laevu — 1000–10.000 br. r.tn. Üle 10.000 br. r.tn. laevu on ainult 16 tükki ehitatud, millest ainult 4 laeva üle 20.000 br. r.tn. Mootorlaevade ehitamiseks on liitriigid oma kontrolliga takistusi teinud, kuid siiski 6% tonnaashist kuulub mootorlaevadele, kuna maailma kaubalaevastikus mootorlaevade % ainult 3,01 on. Oma natsionaal kaubalaevastiku toetamiseks määras hiljuti Saksa valitsus ühekordse 50 milj. Rmk. laenu. Laen on viieaastane ja ulatab kuni 50% ehitatava laeva väärtusest.

Õige suurt toetust on pärast sõda ka Prantsusmaa oma kaubalaevastikule annud. Osalt sellega võib ka suurt Prantsusmaa kaubalaevastiku kasvu seletada. 1914. a. oli Prantsusmaal 1.918.000 br. r. t. suur kaubalaevastik. 1925. a. juunikuul ulatas ta 3.262.000 br. r. t. 1918. a. saadik on saanud Prantsuse kaubalaevastik ligi 2½ miljardi fr. riiklist laenu. Kavatsusel on lähema 9 aasta jooksul kaubalaevastikule veel 1 miljard fr. odavat 3%-list riiklist laenu anda. Laen oleks 20. aastane. Kahel esimesel aastal kavatsetakse anda à 150 milj. fr. ja igal järgmisel aastal 100 milj. fr. Laenu antakse kuni 60% ehitatava laeva väärtusest ja 40% valmisostetud laeva hinnast. Laen on kindlustatud laeva hüpoteegiga. Panga juhtimisest võtavad osa pankiirid, laevaomanikud, laevasõidu- ja laevachitus-ettevõtted ja ekspeditsiooni firmad. Pangal oma summasid ei ole, vaid laenab nad ise. Et tal omal kapitali eest 7–8% tuleb maksta, kuna antav laen 3% on, siis kaetakse protsendi vahest tekkinud kahjud summadest, mis saadakse sissetoodud kaupadelt kõrgemate sadamamaksude võtmise teel. Riik garanteerib laenu, mille tõttu pank riigi kontrolli alla kuulub.

Peale Saksa- ja Prantsusmaa on ka teised riigid oma natsionaal kaubalaevastikule erifondidest odavat laenu annud. Näiteks on Inglismaal „Trade Facilities Act'i“ põhjal 40 milj. £ fond loodud, kust laevasõidu- ja laevachitus-ettevõtetele odavat 2–3%-st laenu antakse. Rootsis on 20 milj. krooniline fond, kust antakse 5%-ga 8. aastalist laenu. Isegi meie naaber — Läti on laevandusele 6–7%-ga aastas ligi 50 milj. latti laenu annud.

Suurem osa riiksid ei toeta oma laevandust mitte ainult odavate laenudega, vaid nad maksavad laevasõidu- ja laevachitus-ettevõtetele otsekoheseid preemiaid ja toetusi.

Laevasõidu, kui ka laevachitustingimised on viimastel aastatel väga ebasoodsad olnud ja tänu ainult riiklisele hoolekandele on maailma kaubalaevastik ka nendel rasketel katsumisaastatel arenemist

näidanud. Et maailma kaubalaevastiku seisukorrast pilti saada, toon „Lloyds Registeri“ andmetel järgmise tabeli:

(Arvesse on võetud laevad 100 br. r. t. ja suuremad.)

Riigid.	Juuni 1914. a. br. r. t.	Juuni 1925. a. br. r. t.	Mitme inimese peale tuleb 1 br. r. t.
Inglismaa (ilma kol.)	18.877.000	19.274.000	2,5
Am. Ühisriigid . . .	1.837.000	11.605.000	10,5
Belgia	341.000	538.000	15,0
Daani	768.000	1.008.000	3,0
Prantsusmaa	1.918.000	3.262.000	12,0
Saksamaa	5.093.000	2.993.000	20,0
Kreeka	820.000	890.000	6,0
Hollandi	1.471.000	2.585.000	3,0
Itaalia	1.428.000	2.894.000	13,0
Jaapan	1.642.000	3.741.000	15,5
Norra	1.923.000	2.555.000	1,0
Hispaania	883.000	1.120.000	19,0
Rootsi	992.000	1.215.000	5,0
Briti Kolooniad . . .	1.407.000	2.230.000	—
Austria-Ungari . . .	1.052.000	—	—
Teised	2.057.000	2.830.000	—
Eesti	—	45.000	24,5
Kokku	42.514.000	57.530.000	

Nagu need andmed näitavad, on meie kaubalaevastik teiste riikide omast kaugel taga, ja mis veel kurvem, ei ole meil viimasel ajal pea-aegu mingisugust tonnashi juurekasvu märgata. Eesti lipu all meie sadamatesse sissetulnud ja väljaläinud laevade % on vähenenud: olles 1923. a. 17,7%, on ta 1924. a. ainult 13,7%. Laadungis sisse- ja väljaläinud laevade % on vähenenud isegi kuni 12%-ni. Liinilaevu oli meil kolm aastat tagasi välissõidus kolmel liinil 2657 reg. tn., ehk 11% liinilaevade tonnashist. Praegu on järele jäänud ainult üks liin — 509 reg. tn., ehk 2–3% meie sadamates käivatest välislaevadest. Niisugust nähtust ei saa enam kuidagi loomulikuks pidada, meie peame oma natsionaal kaubalaevastiku elustamiseks pääseteed otsima.

Meie laevasõidu ja kaubalaevastiku ning sadamate arendamise küsimus oli hiljuti majandusnõukogus harutusel, kus selle tähtsa küsimuse kaalumiseks erikomisjon valiti, kes terve rea koosolekuid asja-

tundjate ja ekspertide osavõttel ära pidas. Puudutati küsimust ka puht-akadeemilisest küljest. Mõnelt poolt küsiti, et kas meil üldse on mõtet oma kaubalaevastikku soetada, kui laevasõit nii halba teenistust annab ja sealjuures terava võistlusega arvestada tuleb? Kas ei ole niisuguse konjunktuuri juures kasulikum kaupu väljamaa laevadel vedada? Sealjuures tähendati aga täitsa õigustatult teiselt poolt, et meie ei või oma kaubalaevastiku tähtsust nii kitsalt mõista. Kaubalaevastikku peame majanduslisest ja strateegilisest seisukohast hindama. Arenenud kaubalaevastik aitab majanduselu stabiliseerida, maksubilanssi tasakaalustada ja iseseisvat majanduspoliitikat ajada. Sõja korral on natsionaal kaubalaevastikul hindamata tähtsus. Meie vabadussõja ajal, kui meri miinisid täis ja laevasõit äärmise riisikoga seotud oli, päästsid meid toidu kui ka sõjamoona näljast omad kaubalaevad ja ükski võõrariigi lipu all laev ei sõandanud sadamasse ulema. Meie sadamatesse toodavate ja meilt viidavate kaupade ja reisijate veoraha välisvaluutas teeb aastas välja kuni 800 milj. marka. Millest tasume seda, kui meil oma laevastik puudub? Paljudes riikides aitab kaubalaevastik tasakaalustada passiivset maksubilanssi. Ka meie peame kaubalaevastikku sellest seisukohast hindama, seda enam, et meil loomulikud tingimised selleks olemas.

Meie kaubalaevastiku raske seisukord on tingitud kahest tähtsast asjaolust. Esimene põhjus — maailma kaubalaevastiku raske konjunktuur seisab väljaspool riigi võimupiirkonda, kuna teine põhjus — natsionaal kaubalaevastiku tähtsuse alahindamine ja igasuguse laevanduspoliitika puudumine, riigi sisenisse võimupiirkonda kuulub, mille tõttu meil ainult viimase juures parandusabinõusid tuleb otsida. Kui enam üksikasjaliselt teist liiki põhjusi vaadelda, siis näeme, et mõjuvamaks ja tähtsamaks takistuseks meie laevanduse arenemisele on:

- 1) Kapitali puudus ja liig kõrge laenu %.
- 2) Otsekoheste riiklike toetuste (preemiate ja subsidiiate) puudumine.
- 3) Kõrged äri- ja tempelmaksud laevasõidus.
- 4) Kindla kava ja plaani puudumine kaubalaevastiku juhtimisel kui ka sadamate korraldamisel ja siseühenduste loomisel.

Liig kõrge laenuprotsent asetab meie laevanduse väljapääsemata seisukorda. Võistlevatel väljamaa laevadel on, peale harilikkude odavamate laenude, selleks loodud fondidest eriline odav krediit käepärast. Võrreldes teiste majandusaladega ei ole meil krediitküsimuste lahendamisel küllalt tõsiselt kodumaa laevanduse huvidega arvestatud.

Nii on senini Eesti Pangast 4.700.000.000 mk. laenusid välja antud, sellest laevasõidu jaoks vaevalt 50 milj. mk. Riigikassa poolt on avatud veel 3.125.000.000 mk. suurune operatsiooni fond, kus laevasõidu toetamiseks mitte üht marka. Seega on 7,8 miljardilisest krediidist laevasõidu kasutada ainult 0,64%. Tõsi, paljud laevasõidu-ettevõtted on sunnitud erapankade krediidi abil endid vee peal hoidma, kuid praeguse laevasõidu konjunktuuri juures ei suuda ükski laevasõidu äri kogu oma laenatud kapitali eest, mis tihti kuni 100% väärtusest on, 15–20% maksta ja sealjuures veel ärikulusid kanda ja mingisugust dividendi anda. Ühe sõnaga, olukord on niisuguseks kujunenud, et laevasõidu-ettevõtted hakkavad endid likvideerima, realiseerides mis veel alles. Tuleks tõsiselt kaaluda erapankadest kõrgete protsentidega saadud laenude fundeerimise võimalusi Eesti Pangas. Tõelikult on ju erapankadest saadud laenud Eesti Panga summad ja meie laevasõidu-ettevõtted, mis isegi raskes seisukorras, peavad erapankadele, kui vahemeestele kõrgeid vahetalitusprotsenta maksma. Arusaadavalt ei ole Eesti Pank pikaajaliste laenude andmiseks kohane, kuid me peame sellest raskusest üle saama ja pääsetee leidma. Võib olla ei suuda nii mõnedki praegused laevasõidu-ettevõtted, kes end täitsa võõra kapitaliga üleval peavad ka odavama 5–6%-se krediidi juures vee peal hoida, kuid siiski oleks õnneliku krediidi-küsimuse lahendamisega tee meie laevanduse tervenemisele leitud.

Et tulevikus meie laevandust arendada, on hädatarvilik vastav fond, kust laevade ehitamiseks ja soetamiseks odavaprotsendilist pikaajalist riiklist laenu saaks. Laevachitus ja laevasõidu krediteerimise küsimus oli ka eelpool nimetatud majandusnõukogu erikomisjonis Eesti Panga direktori (J. Kukk) ja riigikassa juhataja (Õpik) osavõttel harutusel. E. Panga esitaja pooldas laevandusele, nagu põllumajandusele, odava pikaajalise krediidi andmise vajadust, kuid toonitas, et selle teostamine ei seisa panga juhatuse võimupiirkonnas, vaid siin peab Valitsus ja Riigikogu oma sõna ütleva. Samal seisukohal oli riigikassa juhataja laevasõidu laenufondi loomise asjas. Tähenas aga selle juures, et vaevalt lubab järgmise aasta riigieelarve selleks enam-vähem nimetusväärlisi summasid reserveerida. Omal ajal, kui „kraanid“ lahti olid ja laenusid heldel käel nii ühele kui teisele poole jagati, oli laevasõidul hea teenistus ja keegi ei tahtnud laenu, nüüd, kus laevandus riiklist abi ja krediiti vajab, on „kraanid“ kinni ja uute laenude saamiseks ehk fondi loomiseks väljavaated üsna kurvad.

Teiselt poolt ei saa aga eitada, et praeguste olude juures ilmsoodsama riiklise krediidita meie kokkukuivanud ja kiratsev laevastik

hävineb. Vastav fond peab loodud saama, selleks iga aasta eelarve korras summasid määrates.

Riigikogule on ka juba esitatud laevasõidu laenufondi ja selle kasutamise seaduseelnõu. Sama suur tarvidus on liinilaevade toetusfondi järele. Väljaarenenud ja riigi poolt toetust saavate väljamaa liinidega on meie laevaliinidel võistlus raskendatud ja peaaegu võimata, kui riik mingisugust toetust ei anna. Kui kõik meie tähtsamad laevaliinid väljamaa monopoliks saavad, on karta prahi- ja sõiduhindade tõusu. Seda näitab meie Tallinna-Helsingi laevaliini lühikene ajalugu. Kui meil laevaliinide toetusfondi ei looda, on karta, et väljamaa laevad meid ainukeselt Tallinn-Stockholmi liinilt välja tõrjuvad. Seda küsimust kaaluti ka majandusnõukogu erikomisjonis ja leiti tarvilikuks sellekohane seadus ellu kutsuda, mille põhjal vastav toetusfond saaks loodud.

Suurt nurinat laevaomanikkude keskel on tekitanud praegune laevade maksustamise viis, kus, nagu teiste ettevõtete juures, võetakse äri-, tulu- ja avaliku aruandega ettevõtete juures veel kapitalimaksu. Niisugune maksustamise viis asetab tihti peale laevasõidu-ettevõtteid väljapääsemata seisukorda. Vene ajal olid välisvete laevad äri- ja sellele järgnevast lisaärimaksust vabad. Et meie laevasõitu maksudega soodustada, jõudis erikomisjon otsusele vabastada laevaomanikka äri- ja sellele järgnevast lisaärimaksust, nagu see oli endise Vene korra juures, kuid laiendada seda ka sisevete laevade peale. Meie sisevete, iseäranis Peipsi laevastikul on suur riigikaitse tähtsus, ja et nende omanikkude rasket majanduslist seisukorda natuke parendada, arvati ka sisevete laevad välisvete laevadele antud soodustuse osaliseks.

Täitsa loomuvastane kord maksab meil praegu laeva veolepingute ja väljamaal tehtud kuluarvete tempelmaksustamises. Teistes väljamaa riikides ei kuulu veolepingud üldse mitte protsentuaalse maksu alla, vaid nõnda nagu konssementidegi pealt võetakse väikest registreerimise maksu. Veel võrastavam on väljamaal tehtud laeva kuluarvete (ka sadamamaksude) tempelmaksustamine. Ei ole mingisugust alust väljamaal kohaliste seaduste järele maksustatuid arveid veel teine kord Eestis tempelmaksu alla panna. Eri komisjon tuli otsusele vabastada laevade veolepingud tempelmaksust, jättes neid sama aktimaksu alla, kui laeva konossamendid, ja vabastada tempelmaksust kõik laeva kuluarved, mis tehtud väljamaal.

Üheks suureks paheks ja tõkkeks meie laevasõidu ja kaubalaevastiku arenemisele on olnud asjaolu, et meil küllalt järjekindlalt natsionaal laevanduse juhtimist ei ole teostatud. Mereasjanduse pea-

valitsus, kelle pea- ja otsekohesemaks ülesandeks veetranspordi ja kaubalaevanduse arendamine, on omal ajal täitsa põhjendamata ja loomuvastaselt kaubandus-tööstusministeeriumi juurest teedeministeeriumi alla üle viidud Niisugune kord on ebanormaalne ja ei aita tarviliselt meie kaubalaevanduse arenemisele kaasa. Arenenud kaubalaevastikuga maades Daanis ja Rootsis, on laevaasjanduse korraldus lahutamatult seotud tööstuse ja kaubandusega ning kuulub täielikult kaub.-tööstusmin. kompetentsi. Meil on aga millegi pärast sootu teist teed käidud ja ei ole ime, et kaubalaevastik meil just kui liiva peale on kinni jäänud ja mingisugust arenemise tendentsi ei avalda. Mereasjanduse peavalitsus tuleks reorganiseerida ja kaubalaevastiku eest hoolitsemine teiste riikide eeskujul kaub.-tööstusminist. ülesandeks teha. Seda küsimust kaaluti ka majandusnõukogu erikomisjonis ja tuldi otsusele, et laevasõit ja kaubalaevastik tuleb alluvaks teha kaub.-tööstusministeeriumile.

Kokkuvõttes võib öelda, et meil senini vääriliselt pole hinnatud natsionaal kaubalaevastiku tähtsust. Laevasõidu ettevõtetele ei ole riik krediitisiid annud ega neid teiste riikide eeskujul toetussummadega subsideerinud, küll on aga kõrgete äri- ja tempelmaksudega loomulikku laevasõitu takistanud. Tuleks rohkem ärilist vaimu meie sadamate valitsemisse tuua ja kiiremini likvideerida riikline laevasõidu amet, mis riigile ainult kahju toob ja loomulikule laevanduse arenemisele tõkkeks on. Nagu eelpool nägime, on meil loomulikud tingimised laevasõidu arenemiseks olemas. Peale heade sadamate ja hea meeskonna on meil põlevkivi destillaatide nõol moodsate mootorlaevade jaoks omal küte käepärast. Meie põlevkivitööstuse arenemisega peaks käsikäes käima natsionaal kaubalaevastiku arenemine.

Zur Frage der Geldreform in Estland.

Prof. Kurtšinský.

Der wichtigste Teil des Projekts der estnischen Währungsreform besteht selbstverständlich in den Regeln über die Emission der Banknoten der Eesti Pank. Alles übrige, obwohl es auch sehr wichtig ist, betrifft Fragen mehr technischer Art, die viel weniger prinzipiell ins Gewicht fallen, als die Emissionsfrage.

Die Lehren des Krieges und der Nachkriegszeit haben uns viel vorsichtiger gemacht, als man in der Zeit vor dem Kriege war, und jetzt schwebt allen Staatsmännern immer das furchtbare Cespenst der Inflation und ihrer zerstörenden Folgen vor den Augen. Die Zeiten haben sich geändert und haben uns in allen Währungsfragen, beson-

ders Emissionsfragen, sehr misstrauisch gemacht. Das Projekt (§ 12) der estnischen Währungsreform gibt das alleinige Recht der Banknotenausgabe der Eesti Pank. Für die erste Zeit werden die Banknoten dem Gesetz entsprechend nur nach oben gebunden, was durch die Regel, dass die Eesti Pank unter gewissen Bedingungen das ihr präsentierte Gold nach der Legalparität in Banknoten umtauschen muss, — bestimmt wird^{*)}. Was die untere Grenze der Währung betrifft, d. h. die Verpflichtung die emittierten Banknoten in Gold oder andere, dem Golde entsprechende, Werte umzutauschen, so wird diese Regel, wenigstens für eine bestimmte Periode, nicht in Kraft treten. Wir werden eine Banknotenwährung auf goldener Basis ohne Verpflichtung eines obligatorischen Umtausches in Gold haben.

Unter solchen Verhältnissen liegt der Hauptpunkt der ganzen Reform in der Art und Weise der Deckung der emittierten Banknoten und überhaupt in den Regeln, die diese Emission regulieren. Wie wir schon wissen^{**)}, sind die betreffenden Regeln in folgender Form vorgeschlagen (§ 13 des Projekts). Die emittierten Banknoten sollen vollständig gedeckt werden: a) wenigstens 25⁰/₁₀₀ durch Gold und ausländische Devisen, von welcher Deckung wenigstens ²/₃ aus Gold bestehen soll, b) der übrige Teil durch diskontierte Handelswechsel und Schecks mit einer Verfallzeit von höchstens drei Monaten und täglich fällige Forderungen aus Kontokorrentrechnungen die durch irgend welche auf der Börse zugelassene Waren besichert sind.

Die ganze Summe der durch die im Punkt „b“ benannten Verbindlichkeiten gedeckten Banknoten soll 2.750.000.000 Emk. nicht übersteigen.

Vom fünften Jahre nach dem Inkrafttreten des obengenannten Gesetzes soll die Deckung durch Metall (Punkt „a“) nicht niedriger als 30⁰/₁₀₀ sein.

Von der Summe der nach dem Punkt „b“ gedeckten Banknoten (§ 17) wird von der Eesti Pank an die Staatskasse eine Konzessionssteuer in Höhe von ²/₁₂⁰/₁₀₀ monatlich gezahlt. Das sind in allergrösster Kürze die wichtigsten Regeln des projektierten Emissionsgesetzes. Wie wir erfahren, ist die vorgesehene Deckung nicht allzu hoch und überhaupt zeigt sie im Vergleich mit dem strengen Kanon der Emissionsgesetze einige nicht unbeträchtliche Mängel: die Warendeckung in „b“ bei den nicht durch Metall gedeckten Banknoten und am meisten der zu niedrige Prozentsatz der Metalldeckung. Wenn wir gegen alle diese „Schönheitsmängel“ des Gesetzes Nachsicht üben wollten, müssten wir unser Hauptaugenmerk auf die Möglichkeit einer Inflation richten, oder, richtiger gesagt, auf die Verhinderung einer solchen Möglichkeit.

Wie verhält sich das beim jetzigen Projekt? Wenn wir die Forderung der 25⁰/₁₀₀ Metalldeckung in Betracht ziehen und auf die oben-

^{*)} Das entspricht den Bestimmungen des § 22 des neuen deutschen Reichsbankgesetzes.

^{**)} Siehe meine Artikel über die Geldreform: „Raha reform“ und „Raha reformi kava“ in der Zeitung „Postimees“ 1925 nr. nr. 298, 299, 300, 308, 345, 347 und 1926 nr. 4.

genannte Grenze von 2.750.000.000 Emk an nicht durch Metall gedeckten Noten unser Augenmerk richten, dann ist es klar, dass um diese Grenze erreichen zu können die Bank, wenn wir die Forderungen des § 15 ausser Acht lassen, einen Metallvorrat von ungefähr 917 Millionen Emk. haben muss. Dann kann die emittierte Summe $2.750 + 917 = 3667$ Millionen erreichen. Bei jeder Vergrößerung dieses Metallvorrats wird das Emissionsrecht der Bank automatisch wachsen: bei 1917 Mill. Emk. – bis 4.667 Mill. u. s. w. Einige sagen, dass das im Prinzip nichts gefährliches darstellt und nur eine Bereicherung des Landes bedeutet. Ohne sich auf eine lange Untersuchung dieser Sachlage einzulassen, kann man doch sagen, dass, wenn so eine spontane Vergrößerung der Zahl der emittierten Banknoten stattfände, das eine Inflation bedeuten würde. Wenn wir uns erinnern, dass die Inflation eine Schaffung zusätzlicher Kaufkraft und an und für sich schon eine Verwässerung der Währung bedeutet, so würden wir in solchem Falle natürlich eine Inflation haben. Von wo das neue Gold gekommen ist lassen wir vorläufig beiseite. Wir können, zum Beispiel, ruhig annehmen, dass es aus einer auswärtigen Anleihe stammt.

Bei einem nicht allzuhohen Diskontsatz und der Möglichkeit einer weiteren Emission für die Bank, werden sich schon genug Reflektanten auf neue Kredite der Bank finden und so die Gelegenheit einer zusätzlichen Emission geben. Natürlich wird bei jeder Erhöhung der obligatorischen Metalldeckung diese Gefahr der Schaffung neuer Inflation immer kleiner sein. Bei einer obligatorischen Deckung in der Höhe von 50% bei Beibehaltung aller früheren Forderungen, würde man, um zu der oberen Grenze von 2750 Millionen der durch Metall nicht gedeckten Banknoten zu kommen, einen Goldvorrat von 2750, bei einer Dritteldeckung – 1375 Millionen Emk. nötig haben, was schon eine höhere Barriere für die Möglichkeit einer Inflation darstellt.

Darum wäre es, bei Beibehaltung einer so niedrigen Grenze der Metalldeckung, unbedingt notwendig in das Gesetz eine neue Forderung in Betreff der Emittierung neuer Banknoten nach Überschreitung einer vorgeschriebenen Summe aufzunehmen. Bei der jetzigen Redaktion des Gesetzes könnte man, z. B., bestimmen, dass die Summe der nicht durch Metall gedeckten Noten die Grenze von 2750 Mill. Emk. nicht überschreiten darf, aber ausserdem müsste es noch eine andere Grenze geben. Man könnte bestimmen, dass wenn die allgemeine Summe der durch Metall gedeckten und ungedeckten Banknoten die Grenze, sagen wir, von 3500 Mill. Emk. überschreitet, von der diese Grenze überschreitenden Summe eine Konzessionssteuer an die Staatskasse in der Höhe von so und so viel % monatlich oder wöchentlich gezahlt wird. Die Höhe dieser Prozente könnte zur Höhe des jeweiligen Diskontsatzes der Eesti Pank in eine bestimmte Proportion gestellt sein. Das wäre eine Barriere gegen eine unvorsichtige Emissionspolitik.

Man könnte sagen, so eine Forderung ist überflüssig, da alles, was von der Bank nach dem Überschreiten der Summe von 2750 Mill. Emk. emittiert ist, in vollem Betrage durch Metall gedeckt sein soll.

Darüber haben wir schon oben gesprochen und auch bei der Golddeckung die Möglichkeit einer Inflation zugegeben. Man kann noch einwenden, dass frühere Emissionsgesetze, wenigstens vor dem Kriege, solche Forderungen nicht kannten. Ja, sagt man, es waren auch damals Grenzen gezogen, aber nur für den Teil, der ohne Metall-richtiger Golddeckung blieb. Eine direkte Kontingentierung existierte nur bei der Banque de France, wo die erlaubte Emissionssumme von 350 Millionen Frcs. im Jahre 1848 — immer mehr stieg bis zuletzt im Jahre 1925 (27 Juni) bis 51 Milliarden nicht Gold-, sondern Papierfrancs. Aber in normalen Zeiten war der französische Papierfranc mehr und mehr ein Goldcertifikat geworden. Und auch die französische Kontingentierung war mehr eine Ausnahme von der allgemeinen Regel. Was die anderen Länder anbetrifft, so finden wir da meist Regeln, die es nur mit dem ungedeckten Teile der Banknoten zu tun haben.

Abgesehen von den strengen englischen und früheren russischen Regeln, wo nur eine im Gesetz fest bestimmte Summe ohne Golddeckung blieb, konnte in den Grenzen des Goldvorrates die Emission beliebig vergrößert werden; in Deutschland stand die Sache anders. Da war, wie wir wissen, eine indirekte kontingentierung durch das Gesetz eingeführt. Wenigstens ein Drittel der emittierten Banknoten sollte durch Metall gedeckt werden, der übrige Teil durfte nicht 550 Millionen Mark übersteigen, am Ende jedes Jahresviertels — 750 Mill. Von den diese Summe übersteigenden Banknoten wurde eine Staatssteuer von 5% erhoben, die bewirkte, dass der Diskontsatz in solchen Fällen nicht niedriger als diese Grenze stehen musste.*) Also wenn, z. B., in einem bestimmten Moment die Reichsbank einen Vorrat von 1450 Mill. Mark gehabt hätte und würde dabei 2500 Mill. Mark Banknoten emittieren, so müsste sie für 500 Millionen eine 5% Steuer zahlen. Aber soweit ihr Vorrat reichte, konnte die Bank, bei Beibehaltung der Regel über die Dritteldeckung, neue Banknoten frei emittieren. Hätte also so in dem angeführten Beispiel die Bank nicht 1450 Mill. Gold, sondern 1950 Mill., dann brauchte sie bei der angegebenen Emission keine Steuer zu zahlen. Aber erstens waren damals die Prozente der Metalldeckung bei den Emissionsbanken viel höher, als die in unserem Projekt vorgeschlagenen, worauf wir noch später zurückkommen werden, und zweitens, was das wichtigste ist, existierte damals der obligatorische Umtausch der Banknoten in Gold. Das war die Hauptbarriere, die faktisch einer Inflation im Wege stand.

Nehmen wir an, in einem Lande werden zu viele Banknoten emittiert und das Land bekommt so eine grössere Summe Geldzeichen, als es faktisch braucht. Was wäre die Folge davon? Nehmen wir ein bekanntes Schulbeispiel. Wenn in einem Lande die Summe des für den Umlauf nötigen Geldes 100 Mill. ausmachte, und diese ganze Summe aus Metall bestünde, so wäre bei einer Emittierung neuer 100

*) Das wurde manchmal doch nicht befolgt und dann arbeitete die Bank faktisch mit einem Verlust.

Mill. die Folge davon, dass im Umlaufe mit einem Male 200 Mill. zirkulieren würden, was überflüssig wäre, da, wie wir vorausgesetzt haben, das Land nur 100 Mill. Zirkulationsmittel braucht. Dann würden alle Preise steigen, auch das Gold und Silber, und das Metallgeld würde eingeschmolzen und als Barren verkauft werden. Nach einiger Zeit gäbe es im Lande wieder nur 100 Mill., aber jetzt nicht mehr Metall sondern Papiergeld. Wenn die Regierung dann wieder neue 100 Mill. emittierte, könne das überflüssige Geld jetzt nicht aus dem Umlaufe weggeschafft werden und die Preise im Innern würden sich heben; es käme die allgemeine Preissteigerung. Das angeführte Beispiel ist allgemein bekannt, und ich führe es hier nur der grösseren Verständlichkeit wegen an. In dieser Beziehung kann man ruhig annehmen, dass die Quantitätstheorie sich vollständig bewährt.

In früheren Zeiten vor dem Kriege war die allgemeine Regel der freie Umtausch der Banknoten in Gold; bei solchen Zuständen konnte das durch Gold gedeckte Papiergeld keine Schwierigkeiten machen. Das überflüssige Geld in Goldform würde sehr leicht aus dem Lande, wo es zu billig geworden ist, nach dem Auslande exportiert werden. Jetzt aber, auch bei unserem Projekt, handelt es sich um Banknoten oder Papiergeld auf Goldbasis aber ohne freien, oder richtiger – obligatorischen Umtausch. Bei einer zu grossen Emission könnte ihm die genügende Goldfundierung nichts helfen. So ein Geld ist doch nur ein örtliches Geld, es müsste im Lande bleiben und die Preise heben, somit eine Inflationsperiode im grösseren oder kleineren Umfange einführen.

Wie gross aber ist die Summe des für das Land nötigen Geldes? Man kann sie ohne besondere Schwierigkeiten aus der bisherigen Praxis der Zentralnotenbank und aus den Angaben früherer (bei uns russischer) Zeit herafinden. Das ist eine Frage für sich, die wenigstens auf einige Zeit kein besonderes Kopfzerbrechen verursachen würde.

Jetzt noch ein Paar Worte zum Vergleich unseres Projekts mit anderen Emissionsgesetzen! Erstens die Höhe der Metalldeckung. Wir sagten schon oben, dass sie nach unserer Meinung etwas zu niedrig ist. In solchem Fall bringt man gleich das Beispiel des Statuts der neuen österreichischen Nationalbank an. Da ist eine Metalldeckung nur von 20% vorausgesehen, aber das ist eine Ausnahme, und man kann daran nach vieles aussetzen. In früheren Zeiten, vor dem Kriege, war die Metalldeckung meistentheils viel höher. In Deutschland war, wie wir sahen, die Dritteldeckung ($33\frac{1}{3}\%$) eingeführt, in England und Russland war sie sehr hoch, in Frankreich waren die Banknoten faktisch mehr Goldcertifikate geworden, und dabei herrschte damals überall eine wirkliche Goldwährung mit obligatorischem Umtausch. Bei den jetzigen Zuständen ist diese Deckung auch fast überall, wo man zur Goldwährung übergegangen oder sie wiederhergestellt hat, höher als die in unserem Projekt vorhergesehene. Im neuern Statut der deutschen Reichsbank ist sie 40%, in Lettland 50%, in Liffauen – $33\frac{1}{3}$, in Polen – 30%, in alten Ländern, wie Spanien, nach dem neuen Gesetz (vom 29/XII 1921) mindestens – 45% u. s. w. Und

endlich noch, was die Frage der Besteuerung der Summe, der eine bestimmte Grenze überschreitenden Banknoten anlangt, so ist sie nicht so neu, wie es scheinen könnte. Was das frühere deutsche Gesetz bestimmt, haben wir schon oben angeführt. Aber auch sonst können wir etwas ähnliches finden. So in Norwegen; sobald die Ausgabe der Banknoten eine im Gesetz bestimmte Grenze überstieg (44 Millionen Kronen), sollte die Bank an die Regierung von der die Grenze übersteigenden Summe eine jährliche Steuer von 6% zahlen, die noch für jeden Monat der Verlängerung dieses Zustandes um je $\frac{1}{2}\%$ zunahm. Etwas ähnliches finden wir in der Regel; dass, entsprechend der Zunahme der Emission, die Prozente der Golddeckung auch progressiv zunehmen müssen, was in den Emissionsgesetzen von Lettland und Spanien gefordert wird.

Aber das interessanteste in dieser Beziehung, was am meisten an meinen Vorschlag erinnert, ist das Emissionsgesetz in Danzig. Erstens finden wir da eine direkte Kontingentierung der Banknotenemission, die nach der Zahl der Einwohner bemessen ist (100 Gulden pro Kopf) mit der Forderung einer Dritteldeckung in Metall oder anderen festen Werten, die dem Metall gleichgestellt sind. Im Falle der Überschreitung der obengenannten Grenze der Emission durch die Bank, muss die ganze über der Grenze stehende Summe vollständig durch Gold und ihm entsprechende Werte gedeckt werden, aber nichtdestoweniger muss die Bank dabei von der überflüssigen Summe der Banknoten eine Steuer von 5% zahlen. Es fehlt nur im Vergleich mit meinem Vorschlage, dass die Höhe dieser Steuer mit dem jeweiligen Diskontsatze der Bank in ein bestimmtes Verhältniss gebracht werde. Mein Vorschlag ist nur in einer ganz allgemeinen Form gemacht, er bedarf einer weiteren Ausarbeitung, aber ich denke, dass, besonders im Falle der Beibehaltung des vorgeschlagenen niedrigen Satzes der Metalldeckung und anderer Besonderheiten im übrigen Teile des Emissionsgesetzes, so eine Maassregel unbedingt angebracht wäre.

Ringvaade.

Sisemaa.

Suurstundmuseks meie majanduselus oli kahlemata aktiivne väliskaubanduse bilanss 1925. a. eest, mis jaanuari keskel teatavaks sai. Üldiselt võetult on meie väliskaubandus edenenud viimasel kahel aastal haruldaselt soodsalt. Kui kõrvutada väljaveo ja sisseveo väärtust milj. markades saame nimelt:

Sissevedu Väljavedu

1925	9655	9665
1924	8204	7866
1923	9332	5712
1922	5589	4812
1921	4483	2287

1925. aastast peale, kus meie majanduse saneerimisega tõsiselt peale hakati, on seisukord tuntavalt muutunud. Nagu mitmel ja mitmel korral on alla kriipsutatud.

tuleb meie väliskaubanduse bilansi paranemist loota rikka väljaveo kasvamisest, sest et sisseveo piiramine võimalik oleks ainult sisemaa produktiooni ja tarvituse vähendamise teel. Et sisseveo piiramise teel 1924. a. teatud tagajärgi kätte saadi, selle üle ei ole mingit põhjust rõõmustada, sest ühelt poolt sündis see alatarvituse, teiselt poolt lihtsalt tooresainete tellimise edasilükkamise teel järgneva aasta peale ja nagu arvud näitavad, on 1924. aasta sisseveo tagasimineku täielikult kaetud sisseveo seda suurema kasvuga 1925. a.

Kui võrrelda meie sissevedu üksikute tähtsamate kaubarühmade järele inflatsiooni aastal 1923. ja läinud aastal, siis saame järgneva huvitava pildi (milj. mk.):

	1925. a.	1923. a.
Tera- ja jahvatatud vili	1947	1060
Kala ja kalakaup	328	210
Muud toidu- ja maitseained	995	992
Nahk ja nahakaup	368	290
Paber ja trükitööd	231	239
Kiuained	1692	1219
Kiutööstussaadused	886	1172
Metallid	359	282
Metallikaup	406	488
Põllutööstusmasinad	96	330
Muud töö- ja jõumasinad	588	992
Instrumentid ja aparaadid	94	198
Kivid, mullad ja nende saadused	120	188
Kivisüsi	238	308
Õlid, rasvad jne.	533	469
Väetisained	242	80
Keemiaained etc.	300	586
Kunstikaubad	99	113

Vaatamata selle peale, et sisseveo üldsumma 1923 ja 1925 aastal peaaegu ühesuurune oli, on üksikutes rühmades suured muudatused sündinud. Tera- ja jahvatatud vilja sissevedu on kasvanud peaaegu 900 milj. mk. võrra, samuti on kasvanud sissevedu ka teiste toiduainete rühmades, ehk küll vähemal määral. Kasvanud on ka naha ja nahakauba sissevedu. Tööstussaaduste alal võib tähele panna tooresmaterjali, nimelt kiuainete ja metallide sisseveo tuntavat juurekasvu, kuna selle vastu vastavate tööstussaaduste sissevedu tuntavalt on vähenenud. Eriti silmapaistev on see kiutööstussaaduste alal, kuna metallitööstuste, nimelt põllutööstusmasinate samuti ka instrumentide ja aparaatide sisseveo vähenemist ei tule mitte ükski seletada sisemaa produktiooni kasvamisega, vaid siin on kaasa mõjunud ka teised põhjused, nagu ülemäärane põllutööstusmasinate sissevedu 1923. a., mille tagavarasid veel praegu realiseeritakse, niisama ka investeerimiste ja suuremate kapitalaehituste seisajaks ühes krediitide piiramisega. Kivide, muldade ja nende saaduste sissevedu on tunduvalt vähenenud, osalt ka sellepärast, et meil oma klaasitööstus teatud osa turunõudmisi katab, kuid osalt nähtavasti tarvituse piiramise tagajärjel. Kivisöe sisseveo tagasimineku on ühenduses põlevkivi tarvituse suurenemisega ning selle tõenduseks, et kivisöe tagasimineku mitte ei näita meie tööstuse tagasimineku on peale eelpoolloodud asjaolude, mis näitavad, et meie tööstus suuremal määral kui seni siseturgu varustab, veel asjaolu, et õlide ja rasvade jne. sissevedu kasvanud on, mis muidugi suurelt osalt lähevad tööstus-otstarbeteks kütte- ja määrdeõlidenä. Ka keemiaainete sisseveo vähenemine tuleb panna osalt

sisemaa tööstuse arenemise aktiivseks ehk selles mõnigi ka, nagu kõige viimases rühmas, teatud osa võib mängida tarvituse püramine. Eriti rõõmustavat nähtust võib märkida väetisainete sisseveo kasvus, mis vähemalt osalt kompenseerib põllutööstusainete tagurpidiminekut.

Et saada lähemat ülevaadet meie sisseveo koosseisu muudatuste kohta, toome allamal protsentides üksikute rühmade osa meie sisseveos 1925. ja 1923. a.

	1925	1923
Toidu- ja maitseained	54,1	23,8
Põllumajand. tarbeained	4,1	5,0
Tööstuse tooresained (puuvill, metallid)	21,2	16,1
Kütte ja õlid	10,4	8,3
Tööstussaadused	27,0	40,7

Nagu sellest kokkuvõtnest, mis muidugi kuigi täpne olla ei saa, näha, on muudatused meie sisseveos kahte laadi — ühelt poolt kasvab jõudsalt toidu- ja maitseainete sissevedu, teiselt poolt kahaneb teravalt tööstussaaduste sissevedu ja kasvab tööstuse tooresainete ja materjali sissevedu. Siin tuleb uuesti avalikuks meie põllumajanduse jõuetus kõiki siseturu tarvidusi täita, ja see suur osa mis tööstus meie majanduses etendab.

Mis puutub väljaveosse, siis oli selle kujunemine 1923/25 aastal järgmine (toodud ainult suuremad rühmad, tähtsusega üle 5^{0/0}). Milj. mk.:

	1925. a.	1923. a.
Toiduained, karjasaadused	2491	664
Puu ja puutööstussaadused	1688	1398
Paber	1136	590
Linad	1346	1156
Kiutööstussaadused	1821	1066

Siin paistab suurenemine välja igal alal ning eriti tähtis on karjasaaduste väljaveo kasvamine. Selle kõrval näitab aga ka tähtsamate tööstussaaduste väljaveo väärtsus teravat tõusu, mis ulatab kuni 100^{0/0}-ni. Kui jällegi katsuda võrrelda väljaveo üldhulga protsendilist kokkuseadet, siis saame selle kohta järgneva ülevaate:

	1925. a.	1923. a.
Põllu- ja karjasaadused	45,4	37,3
Mets ja metsasaadused	17,5	24,5
Tööstussaadused	35,7	34,5

Sellest näeme, et põllu- ja karjasaaduste võrdlev tähtsus meil väljaveos tunda-
valt kasvanud on, metsa ja metsasaaduste väljaveo tähtsus kahanenud ja tööstussaaduste tähtsus samasuguseks on jäänud nagu ta enne oli.

Põllumajandus annab praegu ligi poole meie üldväljaveost ja sellest üle 1/4 või enam. Ta spetsialiseerub ja näitab haruldast kohanemisvõimet ilmaturu nõuetele. Meie arusaamise järele liigub Eesti põllumajandus õiges sihis ja tuleb asjataks pidada ette-
heteid, et ta siseturgu võrdlevalt vähem varustab kui enne, ja et toiduainete sissevedu kasvab. Kui põllumajanduse, kui kõige tähtsama majandusala kohta meil niisugust spetsialiseerumist otstarbekohaseks peetakse, siis tuleks seda-sama ütelda veel suu-
remal määral meie tööstuse kohta ja tuleb kahjulikuks pidada katseid, mida muuseumid ja ametlikkudes ringkondades teotatakse, et tööstuse alal võimalikult kõike, mida meie tarvitame, välketööstuse arendamise teel ise valmistada. Niisama, nagu meie põllu-
majandus spetsialiseerub, peab seda ka tööstus tegema, kui ja elujõuline tahab olla, sest spetsialiseerumise seadus kui niisugune käib eriti tööstuse kohta, kuna teda mõnel-
pool põllumajanduse kohta otseteed ei tatakse.

Tasakaalustatud väliskaubanduse bilansist ei tohi aga teha enesele mingisugust ebajumalat, ja ei tohi selle peale vaadata kui niisuguse nähtuse peale, mis oma enese pärast juba soovitatav on. Kui meil näiteks korda peaks minema suuremal määral väliskapitali Eestisse tõmmata, milline probleem meie arvates üks põlevamatest päevaküsimustest on, siis muutuks ka väliskaubanduse bilanss otsekohe passiivseks ilma et meil sellepärast pruugiks halle juukseid saada. Meie praegune aktiivne bilanss on ainult tunnistuseks sellest, et meil väliskapitali juurevoolu ei ole ja et meie oma kohustusi väljamaa vastu tasume kaupadega ning mitte laenude tegemisega väljamaal, mis nagu öeldud, meie majanduse üleshitamise mõttes väga soovitatav oleks.

Meie teine suur sündmus majanduslikul alal, nimelt 1926/27 aasta eelarve esitamine rahaministri poolt riigikogule, oli teatavaks vastandiks sellele optimisimile, mis aktiivne kaubabilanss esile kutsus. Rahaministri eelarvekõne oli väga pessimistliku põhitooniga ja tema suur pluss seisab ainult selles, et ta eredates värvides esile lõi meie majandusliste raskuste algpõhjused. Tõdri viiakus on Eestis äärmiselt madal, ta on isegi madalam kui enne sõda Venemaal. Ministri arvates ei ulata meie tootmine isegi nii kõrgele, et teatud elatamisminimumi keskmiselt kindlustada. See on äärmiselt kurb tõde, kuid ei tahaks leppida ministri pessimismiga, et siin näiteks väliskapitali juurevool parandust ei tooks. Ta tooks kahtlemata parandust, sest meie kannatamäe peaaegjalikult tegevuskapitali puuduse all, mis meid ei lase oma ressursse tarviliselt ära kasutada.

Eelarve vaetlused olid sel aastal eriti kahvatud ja kaldusid kõige õnnetumal kombel niisuguste tühiste üksikasjade poole, et eelarve kui niisugune tõsiselt arvustuse alla ei tulnudki. Tõsiselt ja sisuliselt arvestas eelarvet ainult rahaminister ise.

Väljamaa.

Terves ilmas tehakse praegu 1925 majandusaasta kokkuvõtteid: arvutatakse väliskaubanduse resultateid, tehakse kauba- ja maksubilansse, selgitatakse töösuse ja rahanduse arenemise tendentse. Kuigi ilmamaajandus enesest alles kirjut pilti kujutab, tundub temas siiski palju enam ühtlust kui läinud aastal. Kahtlemata võib konstateerida, et hoolimata kõigist poliitilistest takistustest, vaatamata sõja järele kõigil mail mõjulepääsenud kaubanduslike kaitsepoliitika peale, areneb ilmamaajanduse üleshituse protsess tõusvat kõverjoont mööda.

Rahvusvahelise kaubavahetuse kasvust räägivad üksikute maade väliskaubanduse resultaatide kokkuvõtted omas suures enamuses; nii tõusis Ameerika väliskaubandus, võrreldes 1924 aastaga, 8,4 miljardi dollari pealt 9 miljardini, Saksamaal 15,2 miljardi pealt 21,5 miljardi margani, Inglismaal £ 2,221 miljoni pealt £ 2,250 miljonini, Hollandis 4 miljardi floriini pealt 4,2 miljardini, jne., kusjuures rahvusvahelise kaubavahetuse tõusuga koos käis hindade langemise tendents, teiste sõnadega, kui rahaüksuste asemel väljenduda kaubaüksuste kaudu, saaksime veelgi suuremad arvud.

Nagu alljärgnevalt tabelist näha, avaldab kõikide stabiilse valuutaga maade engros hindade indeks 1925 aastal enam-vähem märgatavat alanemist.

Engros hindade indeks:	
1913/1914 a. = 100	
1924	1925
deks.	deks.
Inglismaa	181 177
Saksamaa	131,3 121,1

Engros hindade indeks:

1913/1914. a. = 100

1924 dets. 1925 dets.

Rootsima	168	155
Hollandi	160	154

Rahvusvahelise kaubanduse kasvamist pidevalt langeva hindade tasapinna alusel võib kahtlemata ilmamajanduse üldise tervenemise tundemärgiks lugeda.

Kui nüüd nende üldiste andmete juurest üksikute rahvamajandusliste komplekside seisukorra üksikasjalisemale vaatlusele asuda, siis näeme kõigepealt silmatorkavalt suurt vahet Ameerika ja Euroopa rahvamajanduse seisukorra vahel. Ameerikale oli 1925. aasta hoogsaks tõusuks kõikidel majanduselu aladel. Kaubandus, tööstus, pangad ja börsed avaldasid Ühisriikides sõja aegadest saadik olematut aktiivsust ja tulufoovust. Euroopas aga võime konstateerida vaid mõnda üksikut üldise tervenemise tundemärki, mis sõja järele krooniliseks saanud kriisi pehmendavad. Need tervenemise tundemärgid avaldusid 1925. aastal kahes nähtuses: Inglismaa üleminekus kuldvaluuta alusele ja suurema hulga Euroopa valuutade stabiilsuse kindlustamises ning Euroopa rahvaste omavahelises lähenemises Locarno lepingu alusel.

Kuid käsikäes Euroopa ühinemisega kasvab tema olemus U. S. A.-st. See olemus avaldub ühest küljest Euroopa võlgade korraldamises ja igaastaste summade kindlaksmääramises, mis Euroopa riigid Ühisriikidele maksuma peavad ja, teisest küljest, ikka kasvavas Euroopa majanduse olemuses Ameerika laenudest, missugused Euroopale uusi kohustusi peale veeretavad.

Alljärgnev tabel näitab Euroopa riikide võla suurust Ameerikale ja kuni 15. dets. 1925. a. aratasutud osa sellest: (V. tab. lhk. 48).

Sellest tabelist märgime, et Euroopa võlgneb veel Ameerikale 10,5 miljardi dollarit, tasunud on ta juba umbes 1,5 miljardi ning on end kohustanud paljude aastakümnete jooksul maksuma (oletates et Ühisriigid nõus on Prantsusmaalt \$ 15 miljoni aastas saama) umbes 250 miljoni dollarit aastas, see tähendab, et Ühisriigid Euroopalt umbes 7 0/0 oma üldisest sisseveost tasuda saavad.

Rahvusvahelise kreditorina saavad ja saavad Ühisriigid oma korraldusse hiigla suure üleilgse kapitali, mis maal produktiivset kasutamist ei leia. Selle kapitali laenavad nad kõigele ilmale välja, saades tema eest proisenta, mis kaugelt ületavad sõjaeelse normi. Kuna sõja eel riikliste laenude puhul normaalseks peeti 4—5 0/0, arvatakse nüüd loomulikuks 7—8 0/0. 1924 a. laenasid Ühisriigid välja 1,2 miljardi dollarit, 1925 a. — 1,34 miljardi; sellest saavad Euroopa riigid 1925 a. 680 miljoni dollarit.

Nii siis võib sõja järele majanduslise väljakurnamise tagajärjel põdev Euroopa, olles sunnitud oma igaastases sissetulekust suuri summasid sõjavõlgade kustutamiseks andma, terveneda ainult väga kalli dollari hõpniku mõjul, vaatamata kõigi pingutuste peale, mis Euroopa rahvad teevad. Dollari laenude abil toetab Prantsusmaa kriitilistel silmapilkudel oma langevat valuutat, dollari laenude abil tegutseb Saksamaa tööstus, dollari laenusid otsib terve Ida-Euroopa, et pääseda majanduslikest katastroofidest ning sõjale järgnenud kriisi all kannatavast Euroopast peab ainult Inglismaa kangelaslikku võitlust Ameerika rahanduslise surve vastu, organiseerides üleilmsi sündikaate nagu kummi-, kohvi- ja jutesündikaadid, missuguste abil tema Ühisriikidelt tagasi pumpab osa neile makstud rahast, ja osava rahandus- ja kaubanduspoliitika abil oma käest ei lase kontrolli tähtsamate liimaturgude üle.

Euroopa kapitalismis peab veel oletama suurt sisemist jõudu, kui ta praegustes oludes meelekindlust ega usku võimalusesse ei kaota, uuesti saavutada sarnast üleilm-

Euroopa võlad Ühisriikidele 15-ks detsembrini 1925. a.	Põhivõlg	Juurekasvatatud profitsendid	Kokku võlga	Põhivõlga tasutud	Protsentitasutud	Veel võlga
t u h a n d e t e s d o l l a r i t e s						
Riigid, kes oma võla on korraldanud:						
Inglismaa	4.554.000	—	4.554.000	272.182	769 827	3.511.991
Itaalia	1.647.869	394 131	2 042.000	164	57.599	1.984.237
Belgia	376.154	40.750	416 904	2.933	19 413	394.458
Poola	178.560	—	176.560	—	3 046	175.512
Chehoslovakkia	91.880	23.120	115.000	—	1.804	115.196
Rumeenia	36.117	8.473	44.590	1.794	263	42.533
Eesti	13 830	—	13.830	—	—	13.830
Soome	8.910	—	8.910	90	1.253	7.657
Leedu	6.045	—	6.045	30	183	5.832
Läti	5.132	643	5.775	—	131	5.644
Ungari	1.973	—	1.973	10	85	1.888
Kokku korraldatud võlga	6.920.470	467.117	7.387 587	277 203	853.606	6.256.778
Riigid, kelle võlg korraldamata:						
Prantsusmaa	3.340.516	870.041	4.210.557	64.303	231.570	3.914.684
Venemaa	192.601	63.482	256.083	—	7.930	248.153
Lõuna-Slaavia	51.038	14.377	65.415	720	636	64.059
Austria	24.056	6.495	30.551	—	—	30.551
Kreekamaa	15.000	2.625	17.625	—	1.159	16.466
Armeenia	11.960	2.999	14 959	—	—	14.959
Kokku korraldamata võlga	3.635.171	960.019	4.595.190	65.023	241.295	4.288.872
Üldse võlga	10.555.641	1 427 136	11 982.777	342.226	1 094.901	10.545 650

list tähtsust, nagu Euroopal oli XIX aastasajal. Vaatamata Inglismaal kestva tööpuuduse peale, mis 1.300.000 töölisi puudutab, vaatamata otsesu rahanduse kriisi peale Prantsusmaal, hoolimata ikka kasvavast maksujõuetuse ja ettevõtete sulgumise arvust Saksamaal, hoolimata kasvavast võlasummast ja passiivsetest kaubandus- ja maksubilansidest paljudes Ida-Euroopa riikides, vaatamata, lõpuks, Venemaa eraldatud seisukorra ja asumaade kaetud, ehk vahete-vahel avaliku võitluse peale, on Euroopa majanduse teoreetikute kui ka praktiliste tegelaste üldine toon 1925 a. kokkuvõtete tegemisel ja pilgu heitmisel lähemasse tulevikku elurõõmus ja enam-vähem optimistlik. Üldiselt ollakse arvamisel, et ilmajandus oma raskest haigusest hakkab võitu saama ja täieliku tervenemise poole sammub.